

Kupujte iba
od predajcu
s preukazom.
Číslo preukazu
predajcu:

NOTABENE

2,80 €

Polovica
pre predajcu

Načo je nám folklór
v 21. storočí?

Nota bene v kroji (6) ● Folklor je život, nie vystúpenie (10) ● Načo je nám folklór v 21. storočí (14) ● Rejdová
žije folklórom (20) ● Folklor na sovietsky štýl (24) ● Horúčka štvrtkovej noci (26) ● Umenie z maringotky (29)
● Po stopách fosforáka (32) ● Sedliak v meste (34) ● Všetko pre gajdicu (37) ● Spider Maman (40)

MÁJ 2024 Č. 274

NOTA BENE V KROJI
 Miška a Peťo, naši terénni sociálni pracovníci, si vyskúšali sviatočný kroj z Rejdovej, ktorý priniesol Ján Michálik zo súboru Živel. Pre Mišku bolo zážitkom už len sa doňho obliecť. „Celé to vážilo niekoľko kíl. Myslela som na ženy. Ako sa takto vyobliekané vôbec dokázali pohybovať?“ hovorí. Peťo si kroj obliekol prvý raz v živote. „Netušil som, že u nás máme takéto pekné kroje,“ povedal. Pripustil, že chodiť v čízmách s vystuženými sárkami bola celkom drina. Peťo síce nemá k folklóru špeciálny vzťah, ale verí, že tradície sú súčasťou nášho podpisu. Miška je Slovenka, ktorá vyrastala v Srbsku, v dedine známej folklórnym festivalom Tancuj, tancuj. Myslí si, že folklór prepája generácie. „Nie je to len o kultúre, ale aj o súdržnosti.“

→ Viac na strane 6

To naše

Nebola som fanúšik folklóru. Spájal sa mi s politikmi, pokusmi o národné menu a neznášanlivosťou voči všetkému, čo nie je „naše“. V tomto vydaní sme však oslovili inšpiratívnych a múdрых ľudí, ktorí preň nadchnú aj pochybovačov, ako som ja. Špeciálna vďaka patrí etnomuzikologičke Alžbete Lukáčovej a zapojeným odborníkom a folkloristom. Ukázali mi, že ma neodrádzal folklór, ale jeho pokrivené prejavy. Uniformita či jeho násilné podsúvanie propagandistickým režimom.

Pri príprave tohto čísla som prelúskala stovku našich povestí a bolo to podivne uspokojujúce. Zistila som, že folklór je rozmanitosť. Žije, dýcha a mení sa v čase a s ľuďmi, ktorí do krajiny prichádzajú. A spoluvytvárajú to naše, spoločné. Kamarátku Fatmu potešilo, že aj Turci sú súčasťou nášho folklóru. Nielen ako plienitelia nášho bohabojného ľudu, ale cez veľký príbeh lásky Omara, ktorý tri roky kopal studňu na Trenčianskom hrade, aby oslobodil milovanú Fatimu. Do srdc Rómov, ktorí sa všade cítili byť akosi navyše, vlievala nádej zázračnica – primáška Cinka Panna. Keď hrala na husliach, mraky sa rozostúpili a rozzúrené psy si jej oddane líhali k nohám.

Čosi o našej stratégii prežitia prezrádza príbeh sedliaka z čias protihabsburských povstaní. Po ceste z jarmoku dostane bitku raz od kurucov, raz od labancov. Keď ho zastavia tretí raz, už sám nastavuje chrbát so slovami: „Bite, prosím ponížene. Keď sa páni zvidia, sedliaci len chrbty držať musia.“

Z iného súdka je príbeh O levických husiach z môjho rodného mesta. Je o levických devách, ktoré si pribalili na návštevu tureckého pašu dýky a pomohli tak obrániť hrad. Či nezabudnuteľný Nebojsa, ktorý sa musel učil, ako sa báť.

Keď spisovateľke Márii Ďuričkovej po sovietskej okupácii zakázali písať pre deti, svoje ideály slobody a pravdy vpisovala do povestí. V príbehu Turci pod Divínom smelý Očovan Urban, skrytý v bašte s pušným prachom, radšej zapálil oheň, ako by mal padnúť do zajatia. Aj vďaka nemu hŕstka obrancov zabila viac než tisíc Turkov.

História sa opakuje. Folklór je ako počúvať fascinujúci príbeh prarodičov o tom, ako zažívali svet. Tieto príbehy majú podiel na tom, akí sme. A akými môžeme byť. Či s ohnutými chrbtami, alebo viac ako Nebojsovia a levické amazonky.

Sandra Pazman Tordová, šéfredaktorka

P.S.

Májové NOTA BENE má novú tvár, za ktorú ďakujeme spolupráci so štúdiom Milk. Časopis si v Bratislave a v Piešťanoch po novom kúpite aj kartou. Vďaka stúpajúcim nákladom sme museli zvýšiť cenu o 40 centov. Cieľom je pomôcť predajcom pokryť zvyšujúce sa životné náklady a zabezpečiť im udržateľnú pomoc a stabilitu projektu NOTA BENE. Ďakujeme, že ste s nami.

Folklór je život, nie vystúpenie → 10

Potrebujeme chodiť do terénu a zaznamenávať prejavy tradičnej ľudovej kultúry. Ich autentickí nositelia a pamätníci vymierajú. Nahradiť ich nemožno, hovorí etnomuzikologička Alžbeta Lukáčová.

Horúčka štvrtkovej noci → 26

Ľudové tance mali dlho miesto iba na pódiu. Tanečné domy ich navrátili medzi ľudí. V škole ľudového tanca združenia Dragúni vás naučia tancovať bez choreografií, tak ako to robili naši predkovia.

Sedliak v meste → 34

S Jurajom Buzalkom, sociálnym antropológom a autorom knihy Postsedliaci, sme hovorili o tom, ako my Slováci premýšľame, čomu veríme a prečo volíme tak, ako volíme.

Foto na obálke Petra Lajdová

Nota bene, kartou, prosím!

Helenka priťahuje ľudí dobrou náladou. Pri predaji NOTA BENE zabudne na problémy a povzbudí aj iných. Za časopis jej môžete zaplatiť už aj kartou. Tak, ako mnohým ďalším predajcom v Bratislave a v Piešťanoch.

Helenka je najradšej medzi ľuďmi. Tam, kde je ruch a kde to žije. „V práci som neustále s niekým komunikovala. Keď som už nemohla robiť, každodenné rozhovory mi veľmi chýbali. Aj preto som rada, že môžem predávať **NOTA BENE**,“ hovorí.

Časopis si od nej po novom kúpia i ľudia, ktorí pri sebe nemajú drobné. Vďaka spolupráci s Mastercard má Helenka terminál na bezhotovostné platby. Takúto možnosť teraz ponúka väčšina našich predajcov a predajkyň v Bratislave a niektorí v Piešťanoch.

Bezhotovostná platba je jednoduchá, rýchla a bezpečná. „Je to dobrá vec. Viacerých potešilo, že už sa to dá,“ hovorí Helenka. „Pri prvej platbe som bola trochu nervózna, ale potom mi to išlo bez zaváhania,“ usmieva sa. Verí, že táto novinka pomôže dostať časopis k ďalším ľuďom.

OD NEVIDÍM DO NEVIDÍM

Helenka kedysi pracovala dňom i nocou, aby uživila rodinu. Ráno upratala reštauráciu. Presunula sa do kuchyne, kde robila pomocnú silu. V noci piekla. Dodnes je hrdá na svoje langoše, lokše, štrúdle, zemiakové placky či jablkové pité. Má rada presnosť a poriadok, takže jej porcie mali vždy predpísanú gramáž a veľkosť. „Keď som potrebovala narezat koláč na rovnaké kúsky, vymerala som ich pravítkom,“ spomína.

V šialenom tempe, takmer bez oddychu, to v reštaurácii ťahala štyri roky. Nestihala si uvedomiť, aká je vyčerpaná ani reagovať na to, že výplata zrazu nechodí včas a peňazí je stále menej. Pomohli jej známi z ubytovne, kde vtedy bývala. „Prišli po mňa do roboty, posadili ma do auta a odviezli na Oravu,“ opisuje Helenka. Najskôr to mala byť len dovolenka, no rozhodla sa ostať. Páčilo sa jej tam, ale nemohla si nájsť robotu. Ak sa jej to aj podarilo, firma ju spolu s ostatnými nováčikmi po pár mesiacoch prepustila. „Začala som z toho chorľavieť a skončila som v nemocnici. Zrazu sa mi ozývali neduhy, o ktorých som dovtedy ani netušila,“ hovorí.

MAGNET NA ĽUDÍ

Vyriešila to tým, že sa opäť presťahovala do Bratislavy a ponorila sa do práce. Tentokrát si našla niečo pokojnejšie. Upratovala v bytoch a firmách

ŽIADNE DROBNÉ? ŽIADNY PROBLÉM!

V Bratislave a Piešťanoch od mája kúpite náš časopis a ďalšie produkty už aj bez hotovosti – cez platobný terminál.

Postup je rovnaký ako pri každej bezhotovostnej platbe:

1.

Predajca zadá sumu na termináli. Sumu si skontrolujete.

2.

Zrealizujete platbu priložením karty, telefónu či smart hodiniek.

3.

Vezmete si časopis alebo iný náš produkt. Podporíte tak nielen konkrétneho človeka, ale aj prácu našej organizácie na ukončovaní bezdomovectva.

Bezhotovostné platby budeme postupne ponúkať aj našim distribučným partnerom v iných mestách.

a zase bola v kontakte s ľuďmi.

„Polepšilo sa mi. Odvtedy každému vravím, nech sa nevzdáva, nech je aktívny, ako len dokáže. Keď sa človek zastaví, keď sa poddá, končí.“

Dnes by sa Helenka upratovaním živiť nemohla. Pri chôdzi potrebuje chodiť a ťažšie sa jej zohýba. O choroobách sa však baví nerada. „Ľudia k tomu zvyknú sklízať, ale ja vždy skúšam zaviesť reč na niečo pekné. Aj pri predaji časopisu sa snažím o to, aby sme sa zasmiali.“

A darí sa jej to. Na jej mieste pri podchode na Poštovej sa podchvíľou ktosi pristaví. Helenka je ako magnet na ľudí. Obľúbili si ju pre optimizmus a dobrú náladu, ktorú ochotne rozdáva.

Donedávna tam **NOTA BENE** ponúkal Janko, ktorý si v okolí vybudoval veľmi priateľskú komunitu. Niektorí ľudia sem prichádzali len preto, aby

s ním podebatovali. Keď vlani zomrel, mnohých to veľmi zasiahlo. Helenka ho tiež mala rada, kedysi boli susedmi. Aj vďaka nemu už v prvé dni cítila, že je na správnom mieste, že tam patrí. „S Jankom zakaždým v duchu prehodím pár slov, pomodlím sa za neho,“ opisuje začiatok svojho pracovného dňa. „Som tu veľmi spokojná,“ dodáva.

ZNOVA OD NULY

Helenkin život pritom vôbec nie je ľahký. Už dávno nebývala vo vlastnom. Sťahovala sa z ubytovne do ubytovne a v tej poslednej musela nechať všetky svoje veci. „Objavili sa tam ploštice, a aj keď ich postrekovali, nestačilo to. Boli všade. Nedalo sa to vydržať, tak som odišla.“

Dve noci prečkala vonku, potom sa dozvedela o nocľahárni. Už niekoľko raz v živote začínala od nuly. V nocľahárni oslávila aj 64. narodeniny. Keby mohla, urobila by veľkú hostinu, takto aspoň s kamarátkou zašla na kávu a zákusok. Teraz býva v mestskom útulku. Tam sa zase vrátila k vareniu. Nachystá obľúbené pudinky či langoše a vždy sa podelí s ostatnými. „Neviem inak,“ hovorí skromne.

Voľný čas najradšej trávi s vnúčatami. Nám pomáha s náborom a zaskolením nových predajcov. „V **NOTA BENE** pre mňa urobili veľa už tým, že ma prichýlili a dali mi možnosť predávať časopis.“ Dobro posúva ďalej. Má cit na to, kto z predajcov práve potrebuje podporiť. „Helenka je mojou oporou. Každý deň sa za mnou zastaví a to mi pomáha prekonať ťažšie chvíle v predaji,“ hovorí predajca Mirko.

„Sama viem, ako dobre niekedy padne, keď sa má človek s kým porozprávať. Aj keď sa s Mirkom nestihneme stretnúť, napíše mi, ako sa mu darí, a zaprajeme si pekný zvyšok dňa,“ opisuje Helenka.

Drží ju zmysel pre humor aj to, že samu seba neberie príliš vážne. „Mám napríklad rada veselú hudbu. Bolo by skvelé, keby som si ešte mohla zatancovať, len neviem, čo na to moje nohy,“ smeje sa. ●

HELENKA V MESTSKOM

KROJI ZO ŠURIAN

Helenka je zo Šurian. Z folklóru má najbližšie k hudbe.

„Bavia ma rezké piesne do skoku, nesmú byť smutné a pomalé. Milujem harmoniku. Musela mi hrať aj na svadbe,“ spomína. Počas fotenia sa Helenka v tradičnom odeve cítila tak dobre, že sa rozhodla, že si nejaký podobný zaobstará a bude v ňom v máji predávať

NOTA BENE.

NOTA BENE V KROJI

Tradície sú niečím, čo nás spája. Našich predajcov, predajkyne aj kolegyňu a kolegu sme obliekli do tradičného kroja regiónu, ku ktorému majú vzťah. Hovorili sme s nimi o tom, aké to bolo, čo z nášho folklóru im je blízke a či ho dnes ešte vôbec potrebujeme.

IVAN V KROJI ZO ŠUMIACA, REGIÓN BANSKÁ BYSTRICA
Ivan sa narodil v Košiciach a s východniarmi ho dodnes spája humor, špeciálne ten kameňácky. Doma sa však cíti v Banskej Bystrici, kde má priateľku. Tá ho naučila variť výborné bryndzové halušky. Fotenie v šumiacom kroji, ktorý priniesla Katka Valová z folklórneho súboru Šaľan, si užil. Chýbal mu podľa jeho slov len opasok a valáška. Keď ho nahnevá nejaká nespravodlivosť, spieva si: *Hore háj, dolu háj, hore hájom chodník, môj otec bol dobrý, ja musím byť zbojník.* „Na folklór sa zabudlo. Všetko je teraz zmodernizované. Cením si, že sa niektorí ľudia zaoberajú zachovávaním tradícií,“ povedal Ivan.

Text Dagmar Gurová,
Sandra Pazman Tordová,
Foto Petra Lajdová

PIŠTA A BEÁTA
V RUSÍNSKOM
KROJI ZO
ŠARIŠSKÉHO
JASTRABIA

Beáta prežila detstvo na Orave. V dobrom spomína hlavne na fajn susedov. Je to kraj, v ktorom sa ešte udržiavajú tradície. „Na Vianoce či na Veľkú noc tam niektorí ľudia ešte stále chodia v krojoch do kostola,“ povedala Bea. Pišta sa narodil v Chtelnici, ale väčšinu života prežil v Bratislave. Vďaka kamarátom z východu spoznal rusínske kroje, ktoré vždy obdivoval. S pomocou Majky Šidlovskej zo súboru Ruthenia si ich Pišta s Beátou aj vyskúšali. Pišta už s krojom skúsenosť mal a cítil sa v ňom príjemne. Bea s úsmevom skonštatovala, že toľko vrstiev oblečenia na sebe v živote nemala.

VERONIKA V KROJI
Z CHORVÁTSKEHO
GROBU

Veronika si vyskúšala kroj zo svojho rodného Chorvátskeho Grobu. Dodnes tam navštevuje rodičov. Tradície vníma najmä cez hudbu, má rada ľudovky. Kedysi chodievala na zábavy, a doteraz rada spieva. Do vyše storočného kroja jej pomáhali Kvetka a menovkyňa Veronika zo súboru Chorvatanka. Trvalo to hodinu. Nielen pre Veronikine husté vlasy, ale aj preto, že nasadiť nádherný čepiec je umenie. „Bol to veľký zážitok. Každý večer si prezerám svoje fotky v kroji,“ hovorí Veronika.

Za pomoc ďakujeme fotografke Petre Lajdovej a Márii Šidlovskej z Ruthenie a Katke Valovej zo súboru Šaľan, bez ktorých by sme to nedali. Veľká vďaka patrí Janovi Michálikovi z folklórneho súboru Živel, Kvetke a Veronike z Chorvatanky a maskérke Kamile Jarišovej. Partu z Veľkého Lomu na titulnej strane zapožičal SĽUK (príspevková organizácia zriadená Ministerstvom kultúry SR).

Folklór je život,

Text Karol Sudor
Foto Nikola Kňažková,
archív Alžbety Lukáčovej

nie

vystúpenie

Viac ako národné menu potrebujeme chodiť do terénu a zaznamenávať prejavy tradičnej ľudovej kultúry v ich prirodzenej forme. Ich autentickí nositelia a pamätníci vymierajú. Nahradiť ich nemožno, lebo nehmotné kultúrne dedičstvo je viazané na ľudskú pamäť, hovorí etnomuzikologička ALŽBETA LUKÁČOVÁ.

Čo presne zahŕňa termín folklór?

Ľudia si často myslia, že folklórom je napríklad kroj, valaška, drevenica, teda materiálna kultúra. Folklór je v skutočnosti súčasťou širšieho pojmu, ktorý nazývame tradičná ľudová kultúra. Ide o nehmotné kultúrne dedičstvo, teda niečo, čo nevieme fyzicky uchopiť. O ľudové piesne, ľudovú hudbu, ľudové tance, slovesnosť, hry a dramatické útvary. Folklór sa spája najmä s vidiekom, ide o produkt roľnícko-pastierskeho prostredia, hoci folklórne prejavy vznikali aj v mestách medzi remeselníkmi, baníkmi alebo študentmi. Folklór je teda niečo, čo pretrváva v kolektívnej pamäti a jeho prejavy sa medzigeneračne prenášajú.

To logicky znamená, že folklór podlieha zmenám v čase.

Samozrejme. Jeho základnou vlastnosťou je variantnosť a zmena. Preto sa napríklad rovnaká pesnička môže trochu inak spievať na Horehroní a inak na Podpoľaní. Ide o prejav živosti folklóru. Ak sa stane konzervou, svojím spôsobom umiera.

A čo je folklorizmus?

Ak hovoríme o scénickom folklorizme, ide o napodobňovanie prejavov ľudovej kultúry na javisku. Čiže pod tento pojem spadá napríklad činnosť všetkých folklórnych zoskupení. Javisko nie je prostredím, kde vznikala ľudová kultúra. Folklór totiž nemá len estetickú a zábavnú, ale aj praktickú funkciu – ľudia cezeň spoznávali svet, bol súčasťou obradov, mal výchovnú aj ekonomickú funkciu, vyplňal voľný čas, ale bol aj psychohygienou. Keď sa pozeráte na folklórny súbor na javisku, vnímate už len jeho redukovaný rozmer. Dostáva iné kontexty, v lepšom prípade sa z neho stáva scénické umenie.

Folklorizmus teda predpokladá účinkujúcich a divákov?

Presne tak, ide o performance, o štylizované vystúpenie pre iných. Tradičná kultúra až na malé výnimky, akými sú napríklad betlehemské hry, nič také nepozná. Ak ste napríklad na dedinskej svadbe, z pohľadu folklóru ste účinkujúcim aj divákom zároveň. Folklór bol totiž život, nie vystúpenie.

**V roku 2020 vznikla iniciatíva folklórnych osobností Nie v m-
jom kroji, ktorá sa vymedzuje voči
zneužívaniu folklóru na politické
účely. Prečo majú politici neustále
toto pokušenie?**

Má to dlhú tradíciu, nejde o záležitosť posledných rokov. Tieto tendencie boli viditeľné aj za vojnového slovenského štátu, aj za socializmu, ktorý si z folklóru urobil výkladnú skriňu. Politici správne cítia, že folklór je ľuďom blízky, že je to niečo, s čím sa dokážu ľahko stotožniť. Problém je, ak našu ľudovú kultúru nepravdivo a účelovo interpretujú. Vtedy im dobre slúži na hľadanie vnútorného alebo vonkajšieho nepriateľa, na polarizáciu spoločnosti. Ľudí, ktorí sa venujú folklóru, vnímam ako ekumenické spoločenstvo. Keď potom vidíme politikov, ako navštevujú folklórne festivaly, ako si obliekajú ľudové košeľe a fotia sa v nich, prebúdza to v nás výkričníky. Často totiž ide o politikov s fašistickým alebo nacionalistickým pozadím, ktorí potrebujú prekryť svoj pôvodný imidž, svoju extrémistickú minulosť. Žiaľ, na mnohých voľčov to zaberá. Títo politici v minulosti aj dnes najviac vykrikujú o protislovenských živloch, pred ktorými sa treba brániť. Neznášajú rozmanitosť. Týka sa to migrantov, Rómov, Ukrajincov, LGBTI ľudí, Židov, liberálov... Každá inakosť sa nezmyselne stotožňuje s nepriateľstvom voči národu. Pretláčanie obrazu jednoliatej slovenskej kultúry je však nebezpečné, stačí si pripomenúť našu nie tak dávnu históriu.

**Aj oni predsa musia vedieť, že
slovenská kultúra je výsledkom
pôsobenia množstva vplyvov.
Vrátane vonkajších.**

Áno, je výsledkom vplyvu viacerých národností, etník aj konfesií, je križovatkou viacerých kultúr. Jednofarebný obraz o našej kultúre je škodlivým nezmyslom.

**Keď sa povie folklór, pri hudob-
ných nástrojoch každému vysko-
čia v hlave zrejme fujara, husle,
píšťala, gajdy a cimbal. Pri väčšine
z nich však vôbec nejde o sloven-
ské špecifikum.**

Dôkazov o tom, ako sa naša kultúra obohacovala inými, sú stovky. Ľudová kultúra obohacovala profesionálnu

umeleckú tvorbu a prostredie komponovanej šľachtickej hudby zase ovplyvňovalo ľudové muziky. Dynamika fungovala všetkými smermi. Husle považujeme za jeden zo základných nástrojov ľudovej hudby, ale v podobe, ktorú poznáme dnes, k nám prešli z vysokej kultúry a technologicky zdokonalené s možnosťou ladiť ich. To umožnilo vznik zoskupení, ktoré mohli spolu hrať. Ľudová sláčiková muzika tak vznikla na pôdoryse klasicistických kvartet, ktoré hrávali

„Ak sa zbavíme
predsudkov
voči vlastnému
kultúrnemu
dedičstvu,
môžeme byť
omnoho bohatší
a sebavedomejší.“

na vidieckych šľachtických sídlach. Pastierske hudobné nástroje ako píšťaly a trúby k nám prišli s valašskou kolonizáciou, ktorá prebiehala od stredoveku v troch prúdoch – z území dnešného Rumunska, Ukrajiny a Poľska. Valasi si so sebou doniesli aj charakteristickú kultúru, pre naše územie novú. Pastierska píšťala nie je nič typicky slovenské, spája celý karpatský oblúk. U nás však nadobudla charakteristické črty a špecifický repertoár. Ak hľadáme nástroj naozaj typický len pre nás, je to len fujara, teda basová píšťala, ktorá v takejto podobe neexistuje nikde na svete.

Čo gajdy a cimbal?

Gajdy pozná celý svet. U nás boli dominantným nástrojom k tancu. Cimbal k nám prišiel zrejme z Ázie. Poznali ho už v stredovekej hudbe, mával rôzne tvary, nosil sa zavesený na krku alebo položený na stole. Prirodzene prenikol aj do ľudovej kultúry. Typický dnešný cimbal, ktorý má nohy a pedál, skonštruovali v Budapešti a rozšíril sa po celom Uhorsku. Uplatnil sa najmä v bohatších regiónoch, v hornatých oblastiach ako Kysuce či horná Orava neprerazil.

Prečo má toľko ľudí o folklóre skreslenú predstavu?

Sme odtrhnúť od našej minulosti. Nepoznáme ju. Ľudia sú ovplyvnení aj tým, čo počujú od politikov, alebo mediálnym obrazom, ktorý sa o nej vytvára. Aj mienkotvorní novinári neraz používajú folklór v negatívnej konotácii. Ak sa v spoločnosti objaví neduh, okamžite zaznie – to je taký náš folklór. Hnevá ma to, lebo ľudová kultúra nemôže za to, že niekto pácha zlo alebo že spoločnosť nevie hájiť demokratické princípy.

Čo vám napadne, keď niekto zhora príde a povie, že by sa malo zaviesť národné menu?

Že oveľa viac ako čosi také potrebujeme vzdelávať verejnosť. Potrebujeme intenzívne chodiť do terénu a zaznamenávať prejavy tradičnej ľudovej kultúry v ich prirodzenej forme, ich kontexty a premeny. V priebehu krátkeho času definitívne zaniknú. Autentickí nositelia ľudovej kultúry a pamätníci starého sveta vymierajú. Nahradiť ich nemožno, lebo nehmotné kultúrne dedičstvo je viazané na ľudskú pamäť.

Podstata tkvie v tom, že nič ako slovenské národné menu neexistuje.

Samozrejme. Voľba padla na gastronómiu pastierskej kultúry, teda spoločenstiev, ktoré boli viazané na chov oviec v hornatých oblastiach Slovenska. V iných regiónoch však bola iná stravovacia kultúra. Ľudia tam napríklad bryndzu nepoznali. Pripadá mi to ako pozostatok obrodeneckých snáh z 19. storočia, keď sa hľadali symboly, ktoré nás charakterizujú. Dôvody však boli celkom iné, keďže Slováci neboli braní ako štátotvorný národ. Práve z tohto obdobia pochádzajú symboly ako Jánošík, široký vybíjaný opasok, ale aj orol, Tatry, trávnicka a podobne.

Vytvárame folklór aj my, súčasníci, tým, ako žijeme?

Nie, lebo už nežijeme v tradičnej spoločnosti. Nedá sa však povedať, že by sme nič netradovali. Napríklad aj ľudia, ktorí nemajú žiadny vzťah k ľudovej kultúre, považujú za normálne, že nevesta je o polnoci na svadbe formálne začepčená alebo sa aspoň prezlečie zo svadobných šiat do spoločenských. Z odborného hľadiska ide

o prechodový rituál – z dievky sa stala žena, navždy zmenila svoj stav.

Má folklór význam pre budovanie našej identity alebo je to floskula?

Vnímam, že mnohí ľudia sa v globalizujúcom a neistom svete cítia vykořenene. Je prirodzené, že chcú niekam patriť. Mne osobne verejné deklarovanie národnej hrdosti v spojení s vlastnectvom nie je blízke. Zároveň cítim, že tradičná kultúra zdedená po predkoch ma kotví v nejakom spoločenstve ľudí, pripútava ma k prostrediu. Nijako to nezmenšuje fakt, že sa cítim aj ako Európanka. To mi dodáva istý pocit bezpečia. Ale pokojne môže existovať na Slovensku narodený svetoobčan, ktorý nepotrebuje fixáciu na žiadne prostredie. A je to úplne v poriadku.

Mnohí u nás zachraňujú kultúrne dedičstvo bez pomoci štátu. Aj vy robíte terénne výskumy popri inej práci. Prečo je to tak?

Na starostlivosť o tradičnú kultúru máme rôzne inštitúcie. Viaceré z nich však neplnia poslanie tak, ako by mohli a mali. Sú personálne a finančne poddimenzované, ich aktivity sú nesúrodé, nesystematické. Podiel na tom majú aj ich zriaďovatelia. To však je už skôr o potrebe reformy rezortu kultúry, ktorá nikdy neprebehla. Našťastie, Slovensko disponuje veľkým počtom nadšencov, ktorí dokážu na vysokej úrovni mapovať kultúrne dedičstvo svojich obcí. Robia to vo voľnom čase a s minimálnymi alebo nulovými finančnými prostriedkami.

Môj prípad je trochu iný, keďže sa profesionálne pohybujem v dvoch disciplínach – v oblasti etnomuzikológie aj opery. Nič to nemení na tom, že aktivity na záchranu kultúrneho dedičstva sú službou národu, nie niečím, čo by ma živilo.

„Problémom je zneužívanie folklóru na politické ciele a na polarizáciu spoločnosti.“**Jeden výskum ste robili o svojom pradedovi Samkovi Dudíkovi, primášovi z Myjavy, vydali ste o ňom aj knihu.**

Áno, Samko Dudík sa v mojich profesionálnych začiatkoch pre mňa stal atraktívnou aj osobnou témou. Narodil sa v roku 1880 a prežil peripetie rozpadu monarchie, prvej Československej republiky, vojnového Slovenského štátu aj socializmu. Vyšiel z tradičného prostredia, bol samouk, ale natoľko výrazná osobnosť, že svojou mimoriadnou hrou prekročil hranice regiónu aj krajiny. Veľmi sa angažoval v propagovaní slovenského folklóru, bral to ako misiu. Po tom, čo zažil násilnú maďarizáciu, po tom, čo za hranie slovenských pesničiek opakovanne sedel v base, sa začal upierať k myšlienke slovanskej vzájomnosti a k Rusku s tým, že práve táto krajina nás spasí. Volali ho pansláv. Dnes má rusofilstvo zo zrejmých dôvodov zásadne inú konotáciu, nič to však nemení na fakte, že Samko Dudík bol veľmi inšpiratívny a charizmatiký človek. Najviac ma zaujímal spôsob jeho hry, rovnako jeho kapely. Analyzovala som to, štýl tejto hudby som ako cimbalistka overila aj na vlastnej koži. Jeho muzika bola natoľko silná, že inšpiruje muzikantov aj dnes, po sto rokoch.

Skúmali ste aj evanjelické duchovné piesne, ktoré sa prechodom na nové spevníky prestali tradovať.

Ak si vezmeme gréckokatolícky repertoár na Šumiáci, v Telgarte a vo

Vernári, čo sú susedné obce, v každej obci sa spievajú trochu iné varianty rovnakých piesní. Odovzdávali sa počúvaním z generácie na generáciu. V každej obci tak vznikol unikátny úzus, ako a čo spievať. To isté sa dialo aj v evanjelickej obci Rejdová. Po vojne sa však prešlo na nový evanjelický spevník, ktorý už mal noty aj predpísané tóniny, v akých má organista hrať. K tomu sa texty z biblickej češtiny zmenili na spisovný slovenský jazyk. V praxi to znamenalo likvidáciu jednej časti našej kultúry, lebo tie piesne sa na celom území Slovenska unifikovali. Ich rôzne lokálne varianty zanikli. Našťastie, Rejdová má dobrú a činnú starostku, ktorá dala v obecnom rozhlase vyhlásiť, že kto si ešte pamätá pôvodné piesne zo starého spevníka Cítary Sanctorum, nech príde v konkrétnom termíne do kostola. Našli sme vynikajúceho organistu Janka Siromu. Dokázal sa ľuďom hudobne prispôbiť. Nahráli sme spolu viac ako sto duchovných piesní. Všetko som vopred konzultovala s Máriou Brdárskou-Janoškou, lebo ona ten starý spevník, hoci je hrubý asi pätnásť centimetrov, pozná naspamäť. Tým sme pre verejnosť zachránili množstvo piesní, ktoré by vymretím pamätníkov definitívne zanikli.

Kto to je?

Tá pani je mimoriadna speváčka osobnosť. Má 87 rokov a stále skvelú pamäť. Je veľmi starostlivou uchovávateľkou tradícií sveta, ktorý dnes už neexistuje. Pozná stovky ľudových piesní, každú s mnohými slohami. Spísala ich aj pre ďalšie generácie. Presne vie, čo sa kedy varilo, čo kto kedy povedal, čo spievali vojaci, keď počas vojny prechádzali Rejdovou, dokáže hodiny rozprávať o živote a ľuďoch svojej obce. Je to talentovaná pozorovateľka tradičnej ľudovej kultúry, ktorú prežila na vlastnej koži, aby ju neskôr prezentovala vo folklórnej skupine aj ako sólistka na cédečkách a pódii hudobných festivalov.

Viacročný výskum repertoáru dolnozemskej Slovákov ste realizovali v obci Pivnica v regióne Báčka v srbskej Vojvodine.

Žije tam veľká enkláva Slovákov, prichádzali tam najmä v 18. storočí. Pivnica je dodnes roľnícka

a konzervatívna obec. Aj vďaka tomu tam prejavy ľudovej kultúry a piesňový repertoár prežili oveľa dlhšie ako v mnohých obciach na Slovensku. Jedným z dôvodov je, že tam nezažili kolektivizáciu, že sa nerozpadli pôvodné vlastnícke štruktúry, že ľudia nemuseli dať majetky do družstva, ale ostali na nich robiť. Obrábanie zeme a chov zvierat je tam dodnes zdrojom obživy aj pre mnohých ľudí z mojej generácie.

Čo vás najviac štve pri debatách o folklóre?

Toho, čo ma teší, je omnoho viac. Problémom je zneužívanie folklóru na politické ciele, lebo je to nebezpečné. Hnevajú ma aj folklórne gýče, suvenírová kultúra, vulgarizácia a komercializácia folklóru. Ide o niečo, čo neprešlo sitom času a čo síce predstieralo znaky masovosti, národnej rýdzosti, ale v skutočnosti je to plagiát. O ľudovej kultúre neraz rozprávajú postaršie ženy s panenskými vencami z umelých kvetov vo vlasoch, ľudia si kupujú hrnčeky s poľskými ornamentami, drevené valašky s vypaľovanými vzormi, a to všetko v domnení, že sa tým hlásia k slovenským tradíciám. Predstavu o nich neraz v dobrej viere deformujú aj fotografi tým, že často ponúkajú zábery, ktoré zo žien robia objekty fotením roztočených sukni z podhľadu. Choreografická a hudobná tvorba dnes sklzáva do gýča, najmä u subjektov, ktoré sa snažia o komerčný úspech. Toto však nie je pravdivý obraz o našej ľudovej kultúre. Aby

sa o nej ľudia dozvedeli viac, netreba veľa, možnosť je neúrekom. Je predsa absurdné, aby sme mali predsudky voči vlastnému kultúrnemu dedičstvu. Bez nich by sme mohli byť omnoho bohatší a sebavedomejší. ●

ALŽBETA LUKÁČOVÁ (1980)

Narodila sa v Banskej Bystrici, vyštudovala hudobnú vedu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pôsobí ako dramaturgička Štátnej opery v Banskej Bystrici, od roku 2007 pracovala aj ako etnomuzikologička v Stredoslovenskom múzeu a pedagogička na Katedre hudobnej vedy Filozofickej fakulty UK. Hrá na cimbal a spieva v skupine Banda, orientovanej na world music. Venuje sa vydavateľskej činnosti špecializovanej na tradičnú hudbu a realizuje terénne výskumy v oblasti ľudovej hudby a jej kontextov.

Načo je nám

Zažívame etnoboost, tradičná ľudová kultúra oslovuje podľa odborníkov až milión Slovákov. Fandíme autentickému? Sme unikátni? A nakoľko je to dôležité?

Tradičná ľudová kultúra napriek modernej dobe u nás oslovuje podľa odborníkov možno až milión ľudí. Sú to hlavne členovia folklórnych súborov a skupín každého veku a členovia hudobných zoskupení, ktoré interpretujú tradičnú hudbu. Na Slovensku je približne 1 500 takýchto kolektívov. Ďalej máme niekoľko sto profesionálov, ktorí sa ňou zaoberajú. A potom rodičov, súrodencov, starých rodičov, deti ľudí, ktorí sa tradičnej ľudovej kultúre venujú. Zažívame doslova etnoboost.

Odborná pracovníčka pre folklór a folklorizmus Národného osvetového centra (NOC) Katarína Babčáková tvrdí, že to, čomu fandíme, je folklorizmus. Akýsi folklór z druhej ruky. Ten autentický sa totiž odovzdáva takzvaným tradovaním medzi generáciami. Podľa Kataríny Babčákovovej môžeme o tradičnom prostredí hovoriť do obdobia prelomu 19. a 20. storočia, v niektorých oblastiach do polovice 20. storočia. „Lebo dovtedy deti prirodzene vnímali a napodobňovali rodičov, učili sa od nich v autentickom prostredí v rodine a v komunite. Nie ako dnes, keď ich na krúžku alebo v súbore učí cudzí človek niekde v telocvični a deti ho napodobňujú.“

KEĎ PRESTANEME SPIEVAŤ
Vedúci folklórneho súboru Ruthenia Peter Štefaňák vyrastal na ľudových spevákoch tak, ako iní mladí z jeho generácie vyrastali na Depeche Mode. Obidvaja jeho rodičia boli totiž aktívni folklórni tanečníci a speváci. Aj on začal chodiť do súboru. „Nebral som to ako športovú aktivitu, ale ako spôsob života a prejav úcty k tradíciám,“ hovorí. Pochádza z Malého Lipníka na východnom Slovensku. Keď odišiel

študovať do Bratislavy, skúšal sa tam zapojiť do folklórneho hnutia. „Ale nebolo to ono. Zistil som, že u mňa nejde o lásku k folklóru vo všeobecnosti, ale k tomu, ktorý poznám z domáceho prostredia.“

Preto s ďalšími mladými Rusínmi založili súbor špecializovaný na rusínsku kultúru. Tú komunistický režim dlhé roky potláčal a tvrdil, že nič také neexistuje. V jednom z predstavení pod názvom Chrbtom k horám preto približujú históriu Rusínov na Slovensku. „Snažíme sa prezentovať tradičnú rusínsku kultúru, takú, aká bola kedysi. Chceme, aby bola uveriteľná. Divák musí mať pocit, že je spolu s nami niekde na svadbe v roku 1920.“

Tradície sa stále vyvíjajú. Podľa Petra Štefaňáka je dôležité udržiavať aj tie pôvodné. „My, ktorí ich prezentujeme na pódii, sme akoby archeológovia toho spôsobu života.“ Prostredníctvom tanca sa dozvedáme, ako sa správal muž k žene, deti k rodičom. Dnes je to unifikované, či ide o rodiča, brata, učiteľa, správame sa rovnako. Petrovi Štefaňákovi sa viac páčila formálnosť vo vzťahoch v minulosti, symbolizujúca úctu a džentlmenstvo. „V Ruthenii spracúvame rusínske tradície. Je to dôležité aj pre uchovávanie jazyka. Ľudia už bežne nerozprávajú nárečiami svojej dediny. Keby sme prestali spievať, tieto dialekty zaniknú.“

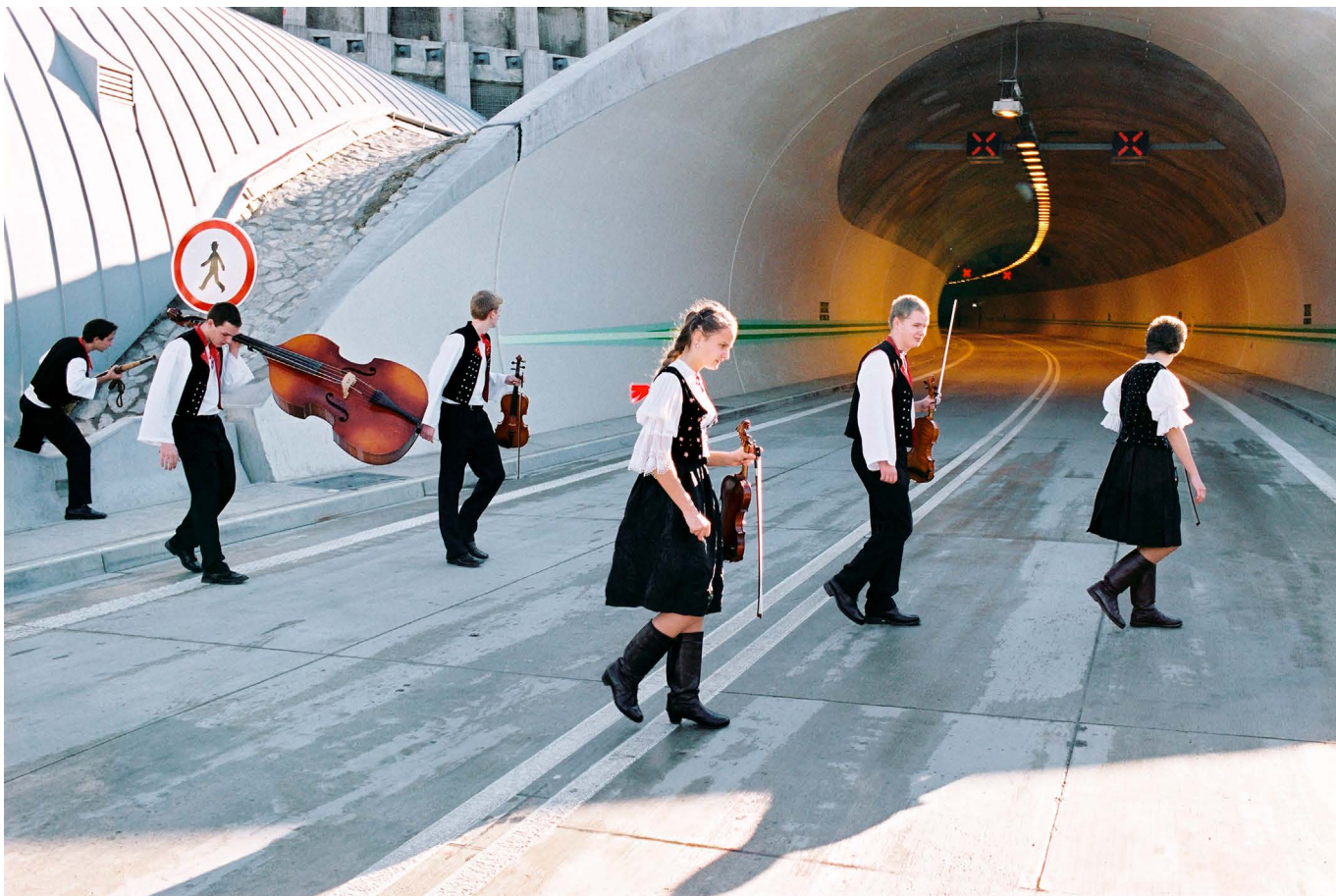
↓ Foto Marek Jančúch,
zo série Fašiangy,
2012 – 2016

OBLIEČŤ SA DO KROJA JE VEDA

Sú ľudia, ktorí tradičnú kultúru milujú natoľko, že sa stala súčasťou ich identity. Kamarátky, ktoré sa stretli v iniciatíve Kopanice v kroji si ľudový odev neobliekajú len na predstavenie, ale kedykoľvek. Zaujímajú sa o tradície a zvyky, navštevujú ľudí, ktorí si ich ešte pamätajú, a oživujú ich v každodennom živote. Kristína Talábová nachádza

folklór

prostredníctvom ľudovej kultúry podstatu svojej identity, spojenie so svojimi koreňmi. „Vďaka nej viem, kto som, aké hodnoty reprezentujem a na čo môžem byť hrdá. Nestratím sa vo svete.“ V kroji sa cíti byť sama sebou. „Oblečieš si kroj, ideš sa len tak prejsť a svet je zrazu krajší. Z reakcií okoloidúcich cítim, že aj im je lepšie, usmievajú sa. Naši predkovia nosili kroj bežne a ja tak zažívam o niečo autentickjšie spojenie.“

Soňa Plešová sa folklóru venuje odmalička. Myslí si, že ľudová kultúra odzrkadľuje aj pokrok, ktorý sme ako spoločnosť urobili. Jej dôležitým odkazom sú aj dôkazy o zmiešavaní rôznych kultúr a cudzích kultúrnych vplyvov. V kroji sa cíti lepšie ako v konfekčnom oblečení. „Obliecť sa do kroja je šťastie veda a treba ho vedieť správne ustrojiť. Ako matematicku ma baví hľadať v spôsoboch obliekania, výšivkách či konkrétnych súčiastiach krojov rôzne vzorce a všeobecne platiace pravidlá.“

↑ Foto Martin Kollár,
zo série *Nothing
special*, 2003

Etnologička Katarína Košťálová zdôrazňuje, že folklór nie je návratom do minulosti ani jej konzervou. K odovzdávaniu znalostí dochádza aj v prostredí folklórnych súborov a skupín prirodzene. „Chodia do nich celé generácie. Mladí v nich dozrievajú. Fungujú ako komunity. A komunita podrží svojich členov, keď to potrebujú.“

HOREHRONSKÍ CHLOPI

Katarína Babčáková hovorí, že ona a profesionáli z jej generácie mali ešte to šťastie, že zažili rozprávanie, tanečné a hudobné prejavy nositeľov tradičnej kultúry – ľudí, ktorí do nej prirodzene rástli v rodine a komunite.

Jednou z nich je aj tradičný horehronský viachlasný spev. Keď ho 7. decembra 2017 zapísali do zoznamu UNESCO, chlapi z dedín Pohorelá, Vernár, Šumiac a Telgárt, sa to dozvedali postupne, jeden od druhého. „Bola to radosť, že sme niečo také dosiahli,“ hovorí iniciátor zápisu Jaroslav Bodnárík z Pohorelej. V speváckom zbore Horehronskí chlapi sa stretli speváci zo všetkých štyroch dedín. Za normálnych okolností sú vraj takí rivalskí kamaráti – v dobrom, samozrejme – a spev sa v každej obci trochu líši. No v televíznej šou *Zem spieva* reprezentovali celý región a viachlasný spev. Keď sa stretli v plnom počte, spievalo ich naraz päťdesiat.

v 21. storočí?

Viachlasný spev sa v regióne pod Kráľovou hoľou vyvinul medzi 14. a 17. storočím. S valašskou kolonizáciou sem prišla nová viera, východný obrad, v ktorom nebol organ. Ľudia si chceli spev v kostole nejakým okrášliť. Vďaka ťažkým horským podmienkam bol hlasový fond mužov aj žien silný a drsný. „Keď chlapi začali na omši spievať, triasol sa celý kostol,“ hovorí Šimon Károly. Rado Šifra z Vernára dodáva, že trojhlasný spev sa z chrámov prenášal do každodenného života. „Ľudia spievali pri robote, v lese, na lúkach. Spev sa vyvíjal.“ Každý s ním rástol od kolísky. A tak je to dodnes. Šimon Károly najviac pochytil od rodičov, hlavne od otca. Rado Šifra zas od mamy. „Vyrastal som bez otca. Keď nám bolo najťažšie, mama si spievala. A my s ňou. U nás sa spievalo stále.“

„Zvláštnosťou horehronského spevu je to, že doňho treba dozrieť. Môžu spievať aj mladí, no typická sila a zafarbenie hlasu sa vyvinie až rokmi.“

Kto chce spievať horehronský viachlasný spev, toho musia chlapi prijať medzi seba. „Vyskúšajú ho a povedia mu na rovinu – buď choď do prdeli, alebo ťa berieme,“ konštatuje Jaro Bodnárík. Zvláštnosťou tohto spevu je, že doňho treba dozrieť. Môžu spievať aj mladí, no typická sila a zafarbenie hlasu sa vyvinie až rokmi.

Speváci sú väčšinou starší. V každej zo štyroch dedín ich majú približne desať. V Šumiaci má najstarší spevák, ktorý účinkuje, sedemdesiat, najmladší takmer šesťdesiat. Mladí z tohto regiónu sú roztratení po svete.

Viachlasný spev má základ v strede, potom vysokú terciu a spodkára, bas. „Tercoš a spodkár sú veľmi vzácni speváci. Keď vypadnú, je problém,“ vysvetľuje Jaro Bodnárík. „Od tercoša sa odvíja typickosť prejavu na každej dedine.“ Ako určiť, čo je pravý horehronský viachlasný spev? „To nemá žiadne kritériá. Musíš ho mať v srdci a ušiach,“ konštatuje Jaro Bodnárík. „My sme zdrojom pre etnologické výskumy.“ Šimon Károly dodáva, že podľa súzvuku troch hlasov zhodnotíš, či za dačo stojí, alebo nestojí za nič. Na to je vraj najlepšie prísť na Veľkú noc o desiatej do krčmy Holdomáš v Pohorelej, keď tam hrajú zábavu, a zažiť atmosféru, keď sú speváci vo švungu.

ROZMANITOSŤ A SOLIDARITA

Mnohí z nás sú presvedčení o unikátnosti našich tradícií a práve tú hľadajú v našej ľudovej kultúre, aby mali byť na čo hrdí. Ľubica Volanská bola niekoľko rokov členkou hodnotiaceho orgánu UNESCO Dohovoru na ochranu nemotného kultúrneho dedičstva (*dohovor*). Hovorí, že členovia komisie medzi návrhmi nehľadajú unikátnosť, ale rozmanitosť. „Naratív o jedinečnosti v sebe nesie riziko hierarchizácie kultúrnych prejavov, a to nie je cieľom,“ vysvetľuje Volanská, ktorá je tiež predsedníčkou Odbornej komisie na hodnotenie spisov do Reprezentatívneho zoznamu nemotného kultúrneho dedičstva Slovenska.

Dohovor UNESCO je na svete od roku 2003, Slovenská republika ho ratifikovala o tri roky neskôr. „Na svete sú kultúry, ktorých dedičstvo sa predávalo z generácie na generáciu ústne. Je to oveľa krehkejšie. Stačí, že umrie posledný človek z komunity, ktorý si ich pamätá, a prvok živého dedičstva s ním zanikne,“ hovorí Volanská. Prikladom je voľba kráľa v africkom kmeni, ktorá sa neudiala už desaťročia, pretože starý kráľ stále žije. A ľudia, ktorí vedeli, ako rituál prebieha, postupne umierajú.

Mnohí si zoznam UNESCO spájajú s exkluzivitou. Podľa Ľubice Volanskej je však správne zapísať naň čo najviac prvkov. „Zoznam UNESCO nie je ochranná známka na patentovom úrade. Ide o zviditeľnenie prvkov a zdôraznenie dôležitosti ich ochrany.“ Komisia musí veriť komunite, že navrhuje skutočne tradičné prvky. Niekedy ide o prvky, ktoré

➤ Foto Marek Jančúch,
zo série Fašiangy,
2012 – 2016

☞ Foto Vladimír
Šifra, Folklorná
skupina Vernár

SLOVENSKÉ NAJ

K minuloročným prírastkom do zoznamu patrí *skalická mestská reč*, ktorá hrala významnú úlohu pri vývoji spisovnej slovenčiny. Pridala sa k *slovenskému posunkovému jazyku*, *kyjatickým dreveným hračkám*, *pukanskému hrnčiarstvu* či *čatajskému ornamentu*. K našim národným pokladom patria napríklad *aušusnícke služby špaňodolinských baníkov*, rituálne praktiky ako banícka hostina, banícka omša, banícka svadba a banícky pohreb, ktoré u nás pretrvávajú od 15. storočia. V zozname nájdete aj *tradiáciu turistického značenia*. Jeho začiatky siahajú do roku 1874 a venuje sa im asi tristo členov Klubu slovenských turistov, vďaka ktorým na svojich potulkách Slovenskom nezablúdime.

nerešpektujú hranice štátov. Komu teda patria? „Dohadovanie o tom, ktorý štát má naň nárok, štáty rozdeľuje. UNESCO chce skôr hľadať to, čo máme spoločné.“ Preto podporujú spoločné nominácie viacerých krajín – tak ako je to aj v prípade nášho bábkarstva, plemena koňa Lipican či modrotlačce.

Ako príklad solidarity bolo vlni do Zoznamu dobrých praktík ochrany národného kultúrneho dedičstva zapísané belgické mesto Geel. Od stredoveku tam majú tradíciu prijímania ľudí so špeciálnymi potrebami.

NIE VŠETKO TRADIČNÉ
JE SPRÁVNE

Jej „hejtslováci“ hajľujúci pred ľuďmi tmavej pleti, jej priniesli kritické aj nenávisťné reakcie. Vyšívané krojované postavičky boli reakcia na náš údajne pohostinný národ, ktorý sa bránil prijať ľudí utekajúcich pred vojnou. Výtvarníčka Ivana Šáteková vo svojej tvorbe vychádza aj z tradičnej ľudovej kultúry, aby poukázala na negatívne javy v našej spoločnosti. A na tradície, ktoré sú nie vždy romantické, správne a hodné nasledovania.

↗ Ivana Šáteková,
výšivky zo série
Hore hajl, dole
hajl!, 2016 – 2017

Využívanie výšiviek bola vraj z núdze cnosť. „Bola som na materskej a nemohla som maľovať. Človek, ktorý má v sebe nutkanie tvoriť a počas materskej sa ocitne ako keby so zviazanými rukami, trpí. Formu sebavyjadrenia som si našla vo výšivke. Mohla som tvoriť aspoň večer, keď deti zaspali, a nemusela som rozkladať milión farieb.“

Odcítať z umeleckého diela folklórne symboly je pre nás jednoduché, keďže sme nimi obklopení od malička. V projekte „Hore hajl, dole hajl“ využila Ivana šoporniansku výšivku. Figurálne motívy poznali za socializmu azda v každej domácnosti. „Prišli mi ako forma komiksu. Dali sa použiť ako naratívne obrázky, prostredníctvom ktorých som mohla vyrozprávať ľahko pochopiteľný príbeh.“

Ivana má vzťah k tradíciám. „Nesmú však byť rukojemníkom v rukách politikov, ktorí ich zneužívajú na propagandu, ohýbajú, a okrášľujú. Lebo v našich ľudových piesňach je veľa alkoholizmu, násilia a mačizmu. V spoločnosti by to už nemalo mať miesto.“

V KONTEXTE DOBY

Ľudovú kultúru preto treba vysvetľovať s ohľadom na kontext doby, v ktorej vznikala. „Raz som našla knihu prísloví od Zátareckého. Bola plná príšerných prísloví dehonestujúcich ženy typu Žena proti mužovi je ako večeť alebo Žena muža jazykom bije, muž ženu pästou. Toto bolo považované za múdrosť. V našej spoločnosti je stále veľa prípadov násilia na ženách. Akoby sa tieto veci v nás zakorenili,“ hovorí. O tradície sa Ivana vo svojom živote neopiera. „Pomáhajú mi skôr vzťahy s ľuďmi, rodina, to, že mám túto krajinu napriek všetkému rada a nenechám ju v rukách ľudí, o ktorých si myslím, že by ju v rukách mať nemali. Ak je pre niekoho oporným bodom folklór, nech ho má.“

Etnologička a sociálna antropologička Alexandra Bitušíková konštatuje, že naša spoločnosť bola a stále je patriarchálna. „Do 20. storočia bolo miesto ženy len v súkromnej sfére. V mnohých ľudových piesňach, prísloviach a porekadlách nájdeme príklady toho, že ženy boli podradné a že ich treba biť.“ Hovorí, že konšpirátori často využívajú vyjadrenia o takzvanej genderovej ideológii a tvrdia, že musíme ochraňovať náš národ a identitu. „Zastierajú tým to, o čo musíme naozaj bojovať – ľudské práva, ženské práva a práva menšín,“ hovorí Bitušíková.

Naším dedičstvom sú nielen tance, piesne a výšivky, ale aj vzorce správania. Folklór je naše spojenie s minulosťou, ale je aj živým procesom. Je tancom medzi starým a novým, kontinuitou a inováciou. Pre nás ľudí modernej doby môže byť folklór cestou, ako ostať samými sebou a zároveň sa vyvíjať k lepšiemu. ●

Dedina, kde kedysi robil etnologické výskumy Karol Plicka, si stále udržiava unikátne tradície. Prechádzajú z generácie na generáciu presne ako kedysi.

Text Jana Čavojská

Foto Jana Čavojská, archív obce Rejdová

Rejdová žije folklórom

Pani Zuzana Dovalovská chodí len sťažka a ruky sa jej trochu trasú. Prirodzene. Na svojich 88 rokov je aj tak v obdivuhodnej forme. No keď si sadne v kuchyni za šijací stroj, ruky pevne vedú látku a oči spoľahlivo kontrolujú stehy. Stroj nepoháňa žiadna elektrina. Je šliapací. Pani Dovalovská sa stále najradšej spolieha na svoje nohy. Tento šijací stroj si kúpila za 1450 korún, ktoré dostala na svadbe za nevestický tanec. Odvtedy vraj „tancuje“, ešte sa poriadne nezastavil. Pani Dovalovská šije kroje od štrnástich rokov. Rejdovské. Dedina je nimi preslávená. Aj tým, ako nadšene tam miestni ľudia udržiavajú tradície. Pani Dovalovská si strihy, vzory a farebné kombinácie pamätá a dbá o to, aby zostali nezmenené.

NIKDY NEMALA NOHAVICE

Poklady. Pani Dovalovská postupne rozvešiava po kuchyni kvetované sukne a slávnostné vyšívané blúzky zvané salovky. Väčšinu z nich ušila a všetky kedysi nosievala. Lebo v Rejdovej sa kroje nosili dlho. Každý mal tri: na bežné dni, do kostola

a slávnostný. Ten bežný, pracovný, bol vraj vzdušný a pohodlný aj na pole či do lesa. Pri práci v lesoch ho nosievala aj pani Dovalovská. Potom sa zamestnala na pošte. Ako sa tu hovorí, prezliekla sa do „panského“. Kroj potom nosila už len do kostola, na vystúpenia s rejdovskou folklórnou skupinou (FSk) Hôra a na slávnostné príležitosti. K takým patrili napríklad svadby. Volali ju na zavijanku – tak sa v Rejdovej hovorí čepčeniu nevesty, keď sa o polnoci prezlieka zo svadobných šiat. No hoci každý deň nechodila v kroji, vždy si obliekala iba sukne. Nohavice na sebe nikdy nemala. „Kolegyne sa ma pýtali, či nemám nohavice. Nemám, lebo ich neznášam, vždy som im odpovedala,“ smeje sa stará pani a ukazuje mi staré fotografie.

Na niektorých je ešte ako mladá žena. V parte, nosili ju tu dievčatá od birmovky až do svadby, a v kroji. Na ďalších robí nevestám zavijanku, teda im nasadzuje čepiec. Na ďalších sú kroje, ktoré ušila. Putovali aj do Anglicka či Kanady. No najznámejšia je jej svadobná fotografia. Krásna mladá žena v parte vedľa fešného mladého muža.

Rejdovú od 30. rokov minulého storočia často navštevoval aj fotograf, režisér, kameraman, folklorista a hudobný vedec Karol Plicka. Urobil veľa dôležitých záznamov tradičnej ľudovej kultúry. Pani Dovalovská si naňho dobre spomína. Ako je zvykom, oniká mu, keď o ňom rozpráva: „My sme mali veľký majetok. Mama by ma aj boli pustili na fotenie. Ale otec ma nepustil, lebo bolo treba robiť. A na to fotenie bolo treba veľa času, lebo oni chceli, aby sme im aj všeličo porozprávali, aj rozprávky, aké nám rozprávali rodičia.“

↖ Členky folklórnej skupiny Hôra.

↑ Rejdovčanky na historickej fotografii Karola Plicku, 1937.

TISÍC PIESNÍ

Rejdová je stále cieľom výskumov etnológov. Tradície sa tu zachovali v praxi aj v pamäti ľudí tak ako málokde. Majú napríklad takmer tisícku unikátnych rejdovských piesní. Vznikli ako reakcia na rôzne udalosti v živote obyvateľov či celej komunity, pre konkrétne pracovné činnosti či z lásky. Zachovali sa hlavne vďaka speváčke Márii Brdárskej. Má 87 rokov, a kým vládze, odovzdáva to, čo vie, ďalej – dcéram a vnučkám, členom FSK Hôra, ktorý roky viedla, ale aj etnológom a etnomuzikológom, vydala niekoľko hudobných albumov a účinkovala v mnohých reláciách vrátane populárnej Zem spieva.

Rejdovské piesne spolu s tradičnými odevmi, tancami a zvykoslovím prináša na javiská aj folklórna skupina Hôra. Scenáre jej členovia zostavujú na základe autentického rozprávania ľudí, ktorí si toto všetko ešte pamätajú z bežného dedinského života. Vo folklórnej skupine, ale často ešte aj v rodinách, prechádzajú tieto tradície z generácie na generáciu.

Tak ako v rodine starostky Rejdovej Slávky Krišťákovskej. Okrem starostovania vedie folklórnu skupinu Hôra, tá vlani oslávila 70. narodeniny – no prvé záznamy o vystúpení rejdovských tanečníkov a spevákov sú ešte z roku 1934.

Starostkin otec Michal Molčan sa narodil o šesťnásť rokov neskôr. „Na základnej škole sme mali staršie pani učiteľky. Nacvičovali s nami tanec a spev. Folklóru som sa potom

začal venovať naplno, keď som mal sedemnásť,“ spomína. Neopustilo ho to dodnes. Je aktívny vo FSK Hôra, doma má zbierku zvoncov a drevených črpákov a – samozrejme – kroje. Kvôli fotke sa do jedného ochotne oblečie. Ešte si pamätá časy, keď v nich ľudia bežne chodili. Z dávnejšej minulosti si pamätá Karola Plicku, počas svojich výskumných pobytov býval u jeho prastarých rodičov.

Aktivity FSK Hôra zaberajú jej členom veľa času. „Je mi to jedno, som dôchodca,“ smeje sa pán Molčan. Iné to bolo, kým bol ešte zamestnaný. Okrem troch rokov na Sliezskom dome pracoval celý život v Rejdovej na družstve. V posledných rokoch aj ako zástupca vedúceho. „Ale kto chce, ten si čas nájde,“ hovorí o folklóre. „Tradície by sa mali uchovávať.“

ZAVIŤ SA DO ČEPCA

Vo FSK Hôra je teraz tridsať členov. Ich vek je 17 až 74 rokov. Slávka Krišťáková tancovala a spievala od základnej školy. Na čas prestala. Do Hôry sa vrátila ako tridsaťpäťročná. Hoci tradície v Rejdovej stále žijú, do budúcnosti sa pozerá trochu s obavami. „Máme problém s odlivom mladých. Odchádzajú študovať a naspäť sa nevrátia, lebo tu nie je práca. V Hôre teraz máme sedem dievčat a šesť chlapcov, prevažne študentov stredných a vysokých škôl. Keď odídu oni, ktovie, či tu bude ešte ďalšia generácia.“

Rejdovčania si tradície stále odovzdávajú prirodzeným spôsobom, prechádzajú z generácie na generáciu – doma alebo vo FSK Hôra, v ktorej sa stretáva niekoľko generácií rejdovských rodín. Ako tá starostkina. Jej otec, pán Molčan, je jej členom od malička a ona tiež. „Moje deti však odišli na vysoké školy a naspäť sa už nevrátili,“ konštatuje starostka. Na Hôru nedá dopustiť. „Baví nás to. Sme kamaráti, kolegovia, sme ako jedna rodina. Stretávame sa, trávime spolu čas a zároveň prezentujeme naše piesne a tance. Ľudia ich majú v sebe. Cítia s rodnou dedinou. Ale pozorujem, že veľa mladých sa k tradíciám vracia. Boli časy, keď sa v kroji nechceli ani sobášiť. Teraz chce mať každý svadobné zvyky ako pytanku, odoberanka a zavijanka – čepčenie. Opäť sa dostali do povedomia. Možno preto, že rodičia sú vo folklórnej skupine, deti vyšli z prostredia živých tradícií a je to pre ne prirodzené. Aj dievča, ktoré kroj nenosí a nechodí

↑ Zuzana Dovalovská má 88 rokov a stále šije kroje.

↗ Na starej fotografii, ktorú Zuzana Dovalovská ukazuje, tancuje na pódiu so svojím manželom.

do súboru, sa na svadbe chce o polnoci prezliecť do kroja a zaviť do čepca.“

Okrem tradícií dedia Rejdovčania aj kroje. Starostka má napríklad vizitku, čierny kabátik, v ktorej sa vydávala stará mama jej manžela. Problém je akurát, že ľudia sú dnes väčší. Kedysi boli nižší a útli. Dnes sa do krojov po praprarodíčov ľadva zmestia deti. No starými krojmi sa môžu inšpirovať pri šití tých nových v obecnom sociálnom podniku Rejdovka, jedinom svojho druhu na Slovensku. Funguje od roku 2016 a zamestnáva päť žien, z toho tri so zdravotným postihnutím.

„Aj dievča, ktoré kroj nenosí
a nechodí do súboru, sa na
svadbe chce o polnoci prezliecť
do kroja a zaviť do čepca.“

↖ Michal Molčan
a zvoniec z jeho zbierky.

↗ Jana Farkašová,
krajčírka obecného
sociálneho podniku
Rejdovka.

← Ornamet na
pánskom kabáte.
Aj v minulosti si na ne
muži vyšívali iniciály.

KVALITNEJŠIE, ĽAHŠIE, PRAKTICKEJŠIE

Nápad so šitím krojov dostala starostka s poslancami. „Lebo teta Dovalovská vtedy mala už takmer osemdesiat rokov. Hovorievala: keď ja umriem, kto to bude robiť? Tak čo keby sme kroje šili ako obec? – povedala som si,“ spomína Slávka Krišťáková. Projekt im prešiel a získali štartovací balíček financií. Priestory bývalej školy v prírode prerobili na krajčírsku dielňu. Pani Dovalovská začala nové zamestnankyne niekoľko mesiacov. Veľmi si dávala záležať na autenticite. Hovorí však, že kroje neboli ako úplná konzerva čias minulých. „Oproti minulosti sme si ich skrášľovali. Zámožnejšie ženy všeličo vymýšľali a my krajčírky sme kroje trochu zdokonalili.“

Majsterka Iveta Mihoková, ktorá sociálny podnik vedie, je neter pani Dovalovskej. S kolegynami Annou Dorovou, Júliou Mihokovou a Janou Farkašovou mi ukazujú postup práce na kroji. „Snažíme sa šiť presne ako kedysi,“ hovoria. „Lebo voľakedy bolo oblečenie kvalitnejšie, ľahšie a praktickejšie.“

Ušit jeden ženský kroj trvá takmer dva týždne. Všetko totiž vyšívajú ručne. Hovoria, že oproti minulosti sa zmenili akurát materiály. Žiaľ, k horšej kvalite. Niektoré materiály nemôžu nikde zohnať, brokáty a kašmír nakupujú z Čiech. Kroje si objednávajú folklórne súbory, ale aj ľudia, ktorí ich majú radi. Ženy spomínajú na svojich rodičov, ktorí chodili do FSK Hôra, na mamy, ktoré ešte nosili kroj, až kým sa nevydali a nezačali pracovať mimo dediny. Vtedy vymenili kroj za „panský“ odev a ostrihali si dlhé vlasy. Presunuli sa do „modernej“ doby. Ešte v 90. rokoch však staršie Rejdovčanky chodili v krojoch. Zostala posledná, Mária Vilimová. Má 93 rokov. Stále nosí ľudový odev. A stále paličkuje čipky.

No tradície vraj treba dodržiavať. „Aby naše deti vedeli, odkiaľ pochádzajú, aké sú ich korene, akých predkov mali, čo si obliekali, čo používali. Rejdová žije folklórom.“ ●

FOLKLÓR NA SOVIETSKY ŠTÝL

Slovenské folklórne súbory žnú úspechy už desiatky rokov. V čase existencie železnej opony im tleskali na východ i na západ od nej. Čo však dobre vyzerá, nemusí byť aj pôvodné a tradičné.

Text Juraj Červenka

Ilustrácie Kristína Soboň

Folklór si vždy radi prisvojovali tí, čo vládli. V menšom či väčšom rozsahu. Keď posledný habsburský vladár Karol navštívil v lete 1918 Prešporok, podľa dochovaného filmového záznamu vieme, že ho vítali aj deti v slovenských krojoch. Prezident Masaryk sa tiež rád obklopoval mládežou a ženami v tradičnom ošatení. Poštová známka, na ktorej „tatiček“ drží v náručí dievčatko v kyjevskom kroji, patrila k najznámejším umeleckým zobrazeniam prvej republiky. No a krojovaný ľud so vztyčenými pravicami zase charakterizoval prácu propagandistov ľudáckeho Slovenska. „Komunisti to priviedli až do absurdity. S poriadnou dávkou nadhľadu sa v tom čase vtipkovalo, že ani otvorenie záchodov nebolo možné bez krojovaného sprievodu,“ hovorí tanečná pedagogička, etnochoreografka a autorka odborných publikácií Agáta Krausová.

JEDNOTLIVEC IBA ČÍSLOM

Od roku 1949 začalo byť na Slovensku činné takzvané folklórne hnutie. Vďaka výraznej finančnej podpore štátu vznikali folklórne skupiny. Prakticky každá škola, závod a inštitúcia mali svoj súbor. Spočiatku tieto

organizácie fungovali živelne a samospádom, nemali odborné vedenia či choreografiu. Následne však patronát preberali inštitúcie ako Matica slovenská či Slovenské ústredie ľudovej umeleckej činnosti. Začiatkom 50. rokov sa už konali prvé súťaže. Postupne sa v Československu vykryštalizovali tri reprezentačné telesá propagujúce hudobné a tanečné tradície – pražský Československý štátny súbor piesní a tancov, Slovenský ľudový umelecký kolektív (SEUK) a Lúčnica. Inšpiráciou im bol Štátny akademický folklórny súbor baletného majstra Igora Mojsejeva z Moskvy, ktorý v roku 1947 vystúpil v Prahe na Svetovom festivale mládeže a študentstva. Cieľom bola spektakularizácia a popularizácia hudobno-tanečných tradícií. „SEUK má byť pre nás vzorom, ako inscenovať, štylizovať a tak propagovať slovenské ľudové spevy a tance doma i v zahraničí... Umeleckí vedúci potrebovali, aby im bol predvedený ideálny vzor, ktorý by im ukázal jasnú cestu,“ písal o založení SEUK-u v roku 1949 známy folklorista Cyril Zálešák.

V júni a júli 1955 si režim pripomínal desiate výročie oslobodenia Červenou armádou prvou spartakiádou.

Súčasťou celoštátneho telovýchovného vystúpenia na Veľkom štadióne na pražskom Strahove bolo aj folklórne číslo s názvom Veselica krojovaných skupín. Hoci spartakiáda nadväzovala na sokolské zlety, jej hlavným motívom bola oddanosť strane a vlasti. „Účinkujúci pochádzali z rôznych československých súborov. Na plne obsadenom Strahove iba zo Slovenska tancovalo 1 384 párov. Na vystúpenie sa pripravovali asi rok, chodili na sústreďenia, chystali si uniformované kroje, uniformované pohyby. Tak ako v prípade iných cvičencov, aj v ich prípade bol jednotlivec iba číslom,“ vysvetľuje Agáta Krausová.

BEZ SPODNIČKY

Folklór nechýbal ani na druhej spartakiáde v roku 1960, no očakávania organizátorov splnil iba čiastočne a do celkového kontextu akcie sa im napokon nehodil. Na tretej spartakiáde v roku 1965 už folkloristi nevystúpili, účinkovali len v sprievodnom programe. Charakter choreografií však v našich súboroch pretrvával aj naďalej. Keď 50. roky, charakterizované stalinizmom a kultom osobnosti, vystriedali uvoľnenejšie 60. roky,

československí umelci na poli hudby, literatúry či filmu mohli slobodnejšie dýchať a v umení nastal zásadný progres. „Vo folklóre a v našich najznámejších telesách však uniformita, štylizácia a vyzdvihovanie kolektívu zostávali. Všetky tieto skutočnosti neznižujú talent a umenie vtedajších choreografov, napríklad Štefana Nosála z Lúčnice. Navrhoval veľmi premyslené čísla, náročné skupinové vystúpenia, kritériá na výber tanečníkov boli veľmi prísne. Nosál si vždy vyberal ľudí pohybovo zdatných, ale aj inteligentných. Vysokoškôľakov, budúcich vedcov, lekárov. Tí potom išli aj na úspešné medzinárodné turné,“ pripomína Agáta Krausová.

Slovenský folklór sa vyznačuje obrovskou rôznorodosťou. Kroje, tance, spevy sa nelíšia iba v rámci regiónov, ale aj jednotlivých obcí. Rozdiely neexistujú napríklad iba medzi Šarišom a Zemplínom, ale aj medzi jednotlivými obcami v tom či inom regióne. „Trendom nastoleným v 50. rokoch vznikol akýsi mix. Tancovalo sa buď západné, stredné, alebo východné Slovensko. Pár sekúnd sa zoberie odtiaľ, pridá sa zase pasáž odinakiaľ. Je to síce pôsobivé, ale nereflektuje

to tradičnú tanečnú kultúru vybranej lokality,“ vysvetľuje Agáta Krausová. Masové vystúpenia zásadne zmenili aj úlohu žien v choreografiách. „Stali sa z nich priam éterické víly, presadilo sa odhaľovanie tela, účinkovanie bez spodničky. Zábery na tanečníčky sú takmer výlučne zdola. Príčiny môžeme hľadať aj v skutočnosti, že choreografia bola dlho doménou mužov.“ Azda jedinou známou slovenskou choreografkou 50. či 60. rokov bola Melánia Nemcová z prešovského Poddukelského umeleckého ľudového súboru.

PRESÝTENÍ

Komunisti folklór zámerne zneužívali pri presadzovaní svojich cieľov a tvorení spoločnosti podľa vlastných predstáv. Od roku 1953 sa konal populárny Folklórny festival Východná – vždy v prvý júlový víkend. Tento termín nevybrali náhodou. Podujatie kolidovalo s tradičnou púťou do Levoče a malo odlákať potenciálnych pútnikov.

Folklór v znamení monumentálnosti a štylizácie nebol iba špecifikom Slovenska či Československa. Týkal sa celého sovietskeho bloku. Niektoré krajiny sa od neho časom

odkláňali a hľadali skutočný návrat k tradičnému. V 80. rokoch Maďari, nasledovali Chorváti. „Československo a Slovensko však nie. Paradoxom je, že tradičnú hudobno-tanečnú kultúru prezentujú „amatérske“ súbory,“ zamýšľa sa Agáta Krausová.

Z hľadiska prístupu k tradičnej kultúre mali 50. roky aj svoje nespochybniteľné pozitíva. Inštitúcie ako Slovenská akadémia vied a Slovenské ústredie ľudovej umeleckej činnosti robili rozsiahly terénny výskum a znamenávali výpovede pamätníkov. Odborníci z nich čerpajú dodnes. Západné krajiny zväčša niečo podobné nestihli. „My, ktorí s folklórom robíme, našu prácu úprimne milujeme a sme hrdí na úžasné bohatstvo našej tradičnej kultúry. Vždy však treba mať zdravý odstup a tradičné nesmie byť uprednostňované pred moderným. Nechceli by sme znova prežívať paradox čias minulých, keď boli ľudia folklórom presýtení a brali ho až za niečo nechcené,“ uzatvára Agáta Krausová. ●

Horúčka štvrtkovej noci

Text Mária Múhl*Foto* Mária Múhl, Michal Babinčák, Tomáš Kuša

Ľudové tance mali dlho miesto iba na pódiu. Tanečné domy ich pred dvadsiatimi rokmi navrátili medzi ľudí.

Je štvrtok podvečer a do bratislavského V-klubu kráča skupinka vysmiatych dievčat. Vlasy majú pekne vyčesané, na nohách obuté tenisky. Vstupná hala sa plní ľuďmi rôznych vekových kategórií. Na programe je pravidelná ľudová tancovačka. „Prvýkrát som prišla na Tanečný dom pred viac ako dvadsiatimi rokmi. Odvtedy chodím stále,“ hovorí Monika. Vo folklórnom súbore nikdy netancovala, ale rada sa učí čokoľvek z pôvodného slovenského repertoáru.

TÁNCHÁZ NA SLOVENSKU
Tanečný dom je špecifická škola ľudového tanca, ktorú organizuje občianske združenie Dragúni. „Na jednom mieste sa stretávajú tanečníci z folklórnych súborov a široká verejnosť. Inšpirovali sme sa maďarskými Táncházmi, kam nás zobrali naši vysokoškolskí pedagógovia Ervín Varga a Ján Blaho. Tradíciu takýchto podujatí majú od začiatku 70. rokov. Keď sme zažili na vlastnej koži voľné

tancovanie, mali sme chuť to priniesť na Slovensko. U nás tradičný repertoár fungoval na zábavách približne do polovice 20. storočia. Potom sa folklór postupne presunul z bežného života na javisko,“ vysvetľujú manželia Barbora a Fero Morongovci, ktorí projekt Tanečných domov spoluzakladali. Obaja študovali pedagogiku tanca na Vysokej škole múzických umení v Bratislave a niekoľko rokov tancovali v súbore Lúcnica. Barbora pracuje ako

riaditeľka odboru živého dedičstva a kultúry znevýhodnených skupín obyvateľstva na ministerstve kultúry.

V povojnovom období si podľa vzoru sovietskych Alexandrovcev zakladali svoje súbory mestá, obce či fabriky. Mnohé existujú dodnes. Režim fenoménu prial, okrem iného prispieval k budovaniu romantického obrazu o sile kultúry ľudu. S ľudovými tancami sa verejnosť dostávala do kontaktu najmä prostredníctvom choreografických diel určených pre obdiv divákov. Tie však s reálnym prežívaním pôvodnej kultúry majú málo spoločného. Tradičný folklór zdeformovali do choreografií. Naši predkovia totiž netancovali unifikovane. Každý ovládal jednotlivé tanečné prvky, no tancoval sám za seba.

V roku 2002 sa vďaka viacerým priaznivým okolnostiam dala dokopy spolu s kapelou Muzička partia študentov VŠMU, ktorí chceli naučiť ľudí tancovať tak, ako sa tancovalo kedysi. Odvtedy Dragúni systematicky viac ako dvadsať rokov raz do mesiaca organizujú v Bratislave Tanečný dom so špecifickou dramaturgiou.

SLOBODNE SA PREJAVIŤ

Prvé roky boli účastníkmi prioritne tanečníci z folklórnych súborov. „Chceli sme sprostredkovať verejnosti, ako tancovať ľudové tance pre zábavu. V súboroch sme neboli vychovávaní k tomu, aby sme poznali podstatu tanečného jazyka. Učili sme sa choreografie. Keď sme pochopili, ako tanec funguje v improvizovanej podobe,

snažili sme sa to preniesť medzi ľuďmi na parkete aj cez javisko. Poznať tanec a vedieť ho použiť na improvizáčnej báze bolo pre nás ako okúsiť interpretačný level o stupeň vyššie,“ vysvetľuje Barbora.

Dnes sa na podujatí v bratislavskom V-klube učí viac ako stopäťdesiat ľudí kroky ku tancu šuchon, drgon a hajduch z Kokavy nad Rimavicou. „Kto je tu prvýkrát?“ pýta sa Fero. Zdvihne sa niekoľko rúk. Posledné roky je medzi tancujúcimi viac laikov ako ľudí zo súborov. Vášen ku folklóru zastihne ľudí v akomkoľvek veku. Zoradili sa do kruhu. V strede sú ako pedagógovia Barbora s Ferom. Ľudia sa pohybujú okolo nich a opakujú po nich kroky. Tempo je zatiaľ pomalšie. Postupne pribúdajú ďalšie tanečné prvky. Muzikanti zvyšujú tempo. Po vyše hodine sa účastníci naučia prvé dva tance z Malohontu.

„Snažíme sa prinášať tance z celého Slovenska. Sú za tým roky výskumu, objavovania, učenia. Keď sme začínali, nebola u nás zaužívaná metodika, ako učiť širokú verejnosť s rôznymi tanečnými skúsenosťami a tak veľa ľudí naraz. Za tie roky máme za sebou veľký kus práce. Potrebovali sme sa spoločne naučiť remeslu tanečného majstra, čiže učiteľa v tanečných domoch. Neboli sme v tom sami, dozrela s nami generácia výborných profesionálnych pedagógov. Je to kumšt, aby sa skúsení tanečníci nenudili a noví zas stihali a nemali pocit menejcennosti. Chceme ukázať prapodstatu folklórnych tančov čo najširšej verejnosti. Aby aj laik

jasne vnímal hodnotu tradičnej kultúry a rozoznal, čo je gýč,“ vysvetľuje Fero a Barbora dodáva: „V Tanečných domoch ožíva práve tradícia ľudovej zábavy. Prinášame atraktívnu tanečnú príležitosť so širokým tradičným repertoárom, žitú v 21. storočí. Ľudia k nám chodia v bežnom oblečení, ale funkcia zábavy a spôsob tvorby tanca aj obsah sú zachované. Je to živé tu a teraz, inšpirované predkami a odovzdávané ďalšej generácii. Každý sa môže slobodne prejaviť. Nie sme v javiskovej konzerve.“

V roku 2003 priniesli Dragúni do Bratislavy prvý interaktívny festival zameraný na Tanečné domy a workshopy. Otvoril im dvere k spolupráci s multižánrovým festivalom Pohoda, kde majú stálu tanečnú scénu. Stále sa im darí nabaľovať nových účastníkov. Tých najmladších osloviujú prostredníctvom rodinného festivalu tRadovanie.

BEZ ZVUKU

Vďaka kontinuite a spájaniu živej výučby s výskumom bol Cyklus Tanečný dom združenia Dragúni v roku 2018 zapísaný do národného Zoznamu najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku. Do svojho programu zaraďujú tance z rôznych regiónov. Niektoré sa naučili v škole, iné vďaka výskumu. „V Maďarsku sa išlo aj počas socializmu v dvoch líniách – scénickej a živej tanečnodomovej. U nás bol zaužívaný prioritne javiskový spôsob. S tridsaťročným oneskorením sme spolu s organizovaním tanečných domov museli objavovať a budovať tanečný repertoár v podobe, aby sme tance vedeli učiť ďalej,“ rozpráva Barbora. Z prísnej javiskovej choreografie sa snažili pochopiť štruktúru tanca. Našťastie, v 50. rokoch mapovali a nahrávali etnológovia tradičnú hudbu a tanec. „No v našich začiatkoch sme sa k týmto materiálom nemohli

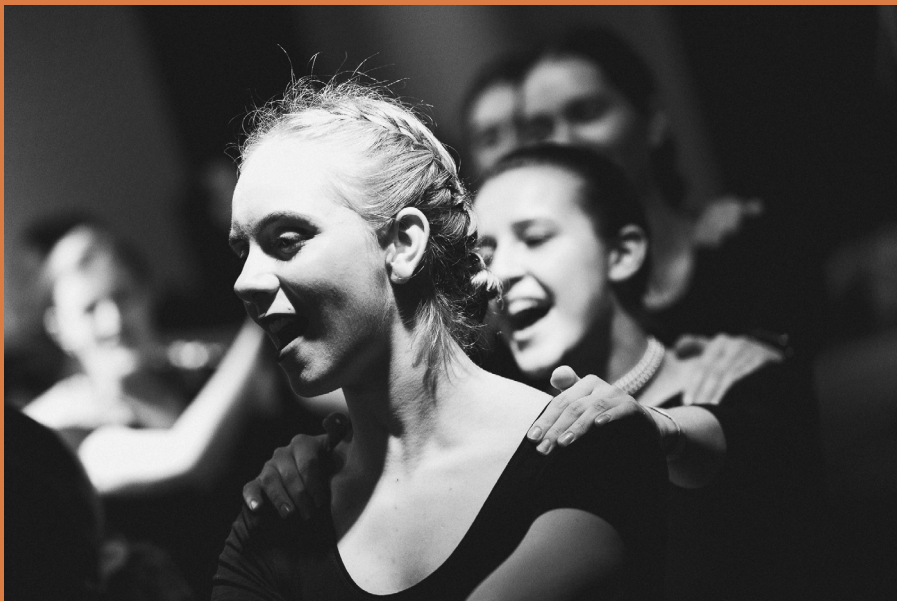
dostať. Verejne dostupný digitálny archív neexistoval. V niektorých dokumentoch bolo zachovaných len pár krokov, v lepšom prípade mali záznamy niekoľko minút. Posúvali sme si niekoľkonásobne kopírované VHS kazety. Často boli roztrasené a nie vždy ozvučené,“ spomína Barbora, ktorá okrem tanca študovala aj etnológiu a etnochoreológiu.

Bez zvuku sa s Ferom len domnievali, na ktorú dobu sa čo má tancovať. Pozorovali, čo asi hrajú muzikanti a snažili sa trafiť takt podľa pohybu sláku. Ak sa dá, svoje zistenia si overujú v teréne. Pre Barboru bola jedným z najsilnejších momentov návšteva manželského páru na Podpoľaní. Obaja manželia mali viac ako deväťdesiat rokov. „Poprosili sme ich, aby si zatancovali. Mala som zimomriavky. V ich jemných pohyboch splynul celý ich život. Ani jeden z nich nikdy netancoval na javisku folklór, neukázali žiadne virtuózne cifry, ale mala som pocit, že presne toto sme hľadali. Bolo to ozajstné.“

SPOLOČNE SA VYKRÚCAJÚ

Po krátkej prestávke odchádzajú ženy do vstupnej haly a muži sa zostávajú učiť hajdúch a redík v sále. V hale sa medzitým ozýva ženský spev. „Ľudia prestávajú spoločne spievať. Aj preto sme program obohatili o výučbu tradičných piesní. Voláme špeciálnych pedagógov, aby naučili účastníkov aj spev v príslušnom nárečí,“ vysvetľuje Barbora.

Dramaturgiu Tanečných domov robia manželia Morongovci spoločne. Pozývajú profesionálnych lektorov z celého Slovenska. Po Kokave nad Rimavicou prichádza na rad druhý pedagogický pár a s nimi čardáš, frišká a ženské koleso z obcí Plachtince a Príbelce. Po aktívnych viac ako dvoch hodinách pokračuje tancovačka. Lektori sa zamiešajú medzi účastníkov a spoločne sa vykrúcajú. Ožíva ľudová zábava. Bez kapely Muzička a ďalších skvelých muzikantov by Tanečné domy nemohli fungovať. Špičkoví muzikanti musia nielen čítať notový zápis, ale aj ovládať herný štýl charakteristický pre ľudovú hudbu rôznych regiónov. Musia mať v sebe živelnosť. „Ak je niekto v nepohode, nevládze, je mu príteplo, muzika ho dokáže vzpružiť a vyhecovať,“ myslí si Fero.

Po vzore Dragúnov sa ľudové tancovačky dostali do ďalších miest. Podobný formát vznikol vďaka Ervínovi Vargovi aj v Košiciach. Organizujú ho rôzne subjekty. Dnes usporadúvajú tanečné domy aj kultúrno-osvetové zariadenia a stali sa obľúbenou súčasťou programov hudobných festivalov. Mnohí lektori sa dostali do širšieho povedomia vďaka systematickej práci Morongovcov. V roku 2018 založili manželia Folklórne laboratórium FolkLab, ktoré spája umelcov a odborníkov aktívne pôsobiacich v rôznych umeleckých profesiách s tými, ktorí sa venujú tradičnej kultúre. Prepája profesionálov z prostredia divadla, réžie, svetelného dizajnu, výtvarníkov, hudobníkov, tanečníkov, etnológov, aby sa vzájomne

inšpirovali. Formou odborných seminárov a workshopov ich učí, ako robiť veci lepšie či ako nadviazať spoluprácu.

Barbora a Fero vnímajú folklór ako identitu. Žijú ho, čerpajú z neho a pretavujú ho do každodennosti. „Chceme, aby naše tradície neboli zneužívané, ale aby boli niečím, čo nás hodnotovo, ľudsky a kultúrne spája. Aby sa folklór nestal účelovou slúžkou či obeťou niečoho iného. Chceme mať slobodnú možnosť osobne ho prežívať, a odovzdávať ďalej v celej jeho rozmanitosti.“ ●

Príbehy, ktoré
oživovali
marionety, boli
kedysi určené
dospelým.
Možno preto
sa bábkového
divadla
komunisti
báli. Tradiční
bábkoherci
museli skončiť.
Prerušenú
tradíciu obnovujú
ich pravnuci.

Text Mária Múhl

Foto Matúš Lago, archív
Juraja Hamara

Umenie z maringotky

Tradičné bábkové divadlo sa obyčajne dedilo z generácie na generáciu. Bábkarí boli pomerne vzdelaní, skúsení a rozhladení. Dobré sa obliekali, málokedy pustili medzi seba niekoho cudzieho. Celé hry sa dedili. Predstavenie hrával jeden až dvaja bábkarí. Bohatý repertoár, niekedy aj vyše štyridsať hier, poznali spamäti. Naraz ovládali desať a viac marionet. Muži hrali divadlo, vybavovali

povolania, zabezpečovali propagáciu a organizačné veci okolo vystúpení. Ženy sa starali o kostýmy bábok, prali, šili, opravovali ich, vyberali vstupné. Bábky boli drahé, tak si nechávali rodiny niekedy vyrábať u rezbárov len hlavy, dolné časti rúk a nôh. Zvyšok tela dorobili svojpomocne.

Bábky mali voľné hlavy a neboli pripevnené k telu. Vďaka tomu sa dali meniť a prezliekať. Rodiny vlastnili

niekedy viac kolekcií bábok rôznych veľkostí. Keď išli napríklad do školy, zobrali menšiu scénu. Väčšinu roka kočovali v troch maringotkách, iba zimu zostávali vo svojich kamenných domoch. V jednej maringotke vozili scénu, marionety, kostýmy a lavice pre publikum. V druhej bola pokladňa s kuchyňou. V tretej spávali.

Svoje divadlo rozkladali najčastejšie na námestí. Na jednom mieste zostali

niekoľko dní. Hrávali po večeroch pre dospelé publikum. Občas rozdelili hru na dva večery, aby mohli zostať dlhšie a ľudia zaplatili vstupné dvakrát. Maringotky kedysi ťahali kone, neskôr traktory. „Keď prišli na nové miesto, vypytovali sa na miestne príhody, aby ich mohli zaradiť do hry. To sa domácim veľmi páčilo. Stačilo v hre povedať: „Vyzeraš, že si opitý ako Pišta Krahul’a,“ a všetci sa smiali, lebo to bol miestny opilec. Alebo zahráli príhodu o dvoch kmotroch, ktorým počas zabíjačky ušlo prasa a skoro sa vzájomne zastrelili. Publikum v danej dedine sa na tejto replike smialo,“ rozpráva estetik a vedúci Katedry estetiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Juraj Hamar, ktorý stojí za oživovaním bábkarstva na Slovensku a za jeho zápisom do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO.

LUMP, KLAMÁR, LENIVEC

Bábkari prinášali zábavu, šíрили svetovú literatúru a rozprávali o historických udalostiach. Keď prišli na vidiek či do mesta, bola to celospoločenská udalosť. Hrávali na námestiach, po školách, v krčmách. Na Slovensko sa bábkky dostali približne v 18. storočí cez Česko z Britských ostrovov. „Divadlo kočovných bábkarov je neoddeliteľnou súčasťou našej tradičnej ľudovej kultúry. Jeho kontinuita bola u nás po roku 1948 prerušená tvrdými zákonmi proti súkromným živnostníkom aj proti kočovaniu. Teraz opäť patrí medzi živú kultúru,“ vysvetľuje Juraj Hamar.

Bábkari hrávali s drevenými marionetami, ktoré majú cez hlavu v tele pripevnený drôt a ovládajú sa zhora. Často mali aj osemdesiat a viac centimetrov. „Tradičný repertoár v celej Európe predstavovali hry ako napríklad Don Juan, Dr. Faust, z mytológie to je Herkules alebo príbehy zo života svätých, napríklad Svätá Genováva,“ hovorí Juraj Hamar. „Tradícia hrania sa udržiavala v rámci rodiny. Najprv k nám prichádzali inonárodní umelci, ktorí sa chceli uplatniť aj na našom území. Prinášali svoj pôvodný repertoár, ale aby sa priblížili domácomu publiku, prispôbovali ho. To je takzvaný proces folklorizácie. Vybrané postavy začali rozprávať národnými jazykmi, zjavujú sa nové charaktery ako sedliaci Škrhola a Trčko. Sú oblečené v kroji,

↑ Legendárny bábkár
Anton Anderle.

„Keď kočovní bábkari
prišli na nové miesto,
do hry zaradili
miestne príhody.“

v dialógoch používajú nárečia, do hier sa vkladajú ľudové piesne.“

Neodmysliteľnou postavou každého bábkového predstavenia bol Gašparko. Archetyp komickej postavy, ktorú nachádzame po celej Európe. Napriek množstvu negatívnych vlastností s ním paradoxne sympatizuje a miluje ho celé publikum. Bol to lump, klamár, lenivec, zlodej, bitkár, ktorý bol obyčajne v postave sluhu spolupáchateľom mnohých zločinov svojho pána – darebáka. V 50. rokoch sa postupne z Gašparka stala detská postava. Vzorný pionier, ktorý si umýva zuby, všetkým pomáha a je dobrý chlapec.

PRÍBEH ANDERLEHO

Posledným naším žijúcim tradičným bábkárom bol Anton Anderle. „Pochádzal z rodiny Anderlovcov, do ktorej bábkarské remeslo priniesla nezvyčajne žena, jeho babička Eva Kouřilová. Sirota z Moravy, ktorú vychoval Ján Stražan. Stražanovci boli najstaršia bábkarská rodina na Slovensku. Bývalo zvykom, že o siroty sa stará obec, ale brávali si ich aj herecké rodiny,“ vysvetľuje Juraj Hamar.

Eva sa starala o deti bábkarov, pomáhala v divadle a popritom sa naučila hrať. Zaľúbila sa do Václava Anderleho a vydala sa za neho. Usadili sa v Radvani, časti Banskej Bystrice. Mali štyri deti. Muž Václav bol invalidom po zranení v prvej svetovej vojne a nemohol pracovať. Eva za ušetrené peniaze kúpila prvé bábkavy a začala hrať. Repertoár prebrala od Stražanovcov. Pridal sa k nej muž. Ich dvaja synovia Jaroslav, Bohuslav a napokon aj vnuk Anton pokračovali v rodinnej tradícii.

Anton vyrastal medzi bábkami. Mnohé hry vedel naspamäť skôr, ako sa naučil čítať a písať. Anderlovci boli veľmi vyhľadávanými a obľúbenými bábkarmi. Za rok dokázali odohrať viac ako dvesto vystúpení po celom Slovensku. Ich remeslo rozkvitlo. Po nástupe komunistov však prešli zákony namierené proti kočovníkom. Divadlá potrebovali na hranie pečiatku a schválenie výbormi. Začiatkom 50. rokov dostalo z vyše tridsiatich umeleckých rodín povolenie hrať len desať.

V roku 1955 skončili aj tí poslední. Z mimoriadnych umelcov sa stali robotníci, smetiari, pracovníci v závodoch. Prišli o svoje

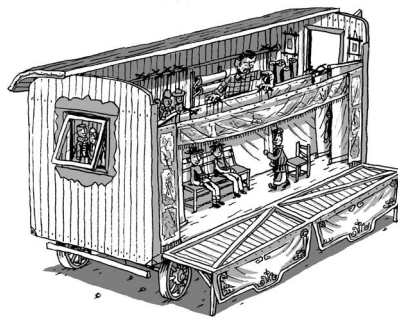
živnosti, maringotky, divadlá aj bábkavy. Museli ich predať alebo ich zničiť.

„Perzekúcia tradičných bábkarov negatívne poznačila život ich rodín. Režim ich označoval za komediantov. Stigmatizovalo ich to v spoločnosti. K rodinnej tradícii sa ich potomkovia prestali verejne hlásiť, dokonca sa za toto kultúrne dedičstvo hanbili. Až teraz sa pri svojich výskumoch dostávam do kontaktu s generáciou pravnučkov tradičných bábkarov, ktorí chápu hodnotu rodinnej tradície. Vydávajú nové svedectvá, spomienky a radi spolupracujú pri mojich výskumoch,“ dodáva Juraj Hamar.

ZA OPONOU

Vzácnym kľúčom k poznaniu tradičného repertoáru kočovných bábkarov na Slovensku boli audionahrávky Antona Anderleho z roku 1971. Jeho otec Bohuslav Anderle mu v kuchyni za stolom spamäti na magnetofón nahovoril 28 hier z rodinného repertoáru. Tieto záznamy predstavujú zrejme najväčší korpus autentických záznamov bábkových hier v Európe.

Vďaka Antonovi Anderlemu sa zachovalo aj množstvo spomienok a historiek zo života bábkarov. Napríklad ako jeden bábkár uniesol ženu. „Vzal ju

rovno od oltára inému ženichovi, ukryl ju vo figúrnicu, debni, kde sa ukladajú bábkavy, a ušiel s ňou, aby si ju sám zobral za manželku. Alebo ako si známy rezbár bábok zobral za manželku dcéru svojho rezbárskeho majstra, ktorá kvôli nemu odišla od mníšok. Ďalší bábkár musel Kristovi na kríži odrezať hlavu, pretože nemali bábkavy pre Jánošíkovho otca a táto mu veľkostí sedela,“ rozpráva Juraj Hamar.

Po revolúcii Anton obnovil rodinnú tradíciu. Stal sa z neho vyhľadávaný bábkár, známy po celej Európe. Účinkoval na všetkých významných festivaloch. Nečakane odišiel v roku

2008. „Hrával som s ním viac ako desať rokov. Keď zomrel, obával som sa, že zanikne aj celý žáner tohto divadla na Slovensku. Na marionety som si netrúfal a mal som stále veľký rešpekt pred Antonovým umením. Snažil som sa nahovoriť nášho spoločného priateľa, herca Ivana Gontka, aby skúsil hrať s marionetami. Aj vďaka nemu sa nám postupne darí oživiť túto tradíciu na Slovensku,“ vysvetľuje Juraj Hamar, ktorý sa venuje bábkam viac ako tridsať rokov ako teoretik, historik, ale aj ako interpret. Hráva menej známe tradičné maňuškové divadlo.

ČERVENÝ NOS

Maňušky sú bábkavy, ktoré sa nastrkávajú na ruku ako rukavica. O ich tradičných predstaveniach na našom území existuje málo záznamov. Hrávali sa vždy ilegálne. „Bábkari s marionetami museli zakaždým oficiálne požiadať o možnosť účinkovať v meste. Platili dane a boli pod dohľadom oficiálnych inštitúcií. Maňuškári mali prenosnú búdku, s ktorou mohli poľahky ujsť, keď ich chcel niekto kontrolovať. Hrávali jednoduchú improvizovanú komédiu,“ rozpráva Juraj Hamar. „Na scéne je živé zviera – morča alebo králik. Príde Gašparko, zatancuje, potom príde jeho žena, dá mu postrážiť dieťaťko. Jeho to nebaví, dieťaťko mu spadne na zem, plače, obúcha ho o zem, nepáči sa mu to, tak ho odhodí a zabije. Jeho žena sa vráti, hľadá dieťaťko, Gašparovi to nie je po vôli, zabije aj ženu. Príde policajt, hľadá ženu, Gašpar ho zabije. Príde smrťka, že Gašparka obesí, ten ju prekabáti a nakoniec smrťka sama skončí na šibenici. Celé to trvalo pár minút, asistent vybral peniaze do klobúka alebo do fľaše, aby bábkara kamarát neokradol. Keď započuli strážnikov, policajtov, rýchlo sa zbavili a ušli. Preto o nich nie sú takmer žiadne zápisy.“

Táto komédia je nadčasová a univerzálna pre deti aj dospelých. Hry sa divákovi prihováraajú v dvoch kódoch: na scénu vyjde Gašparko s červeným nosom, deti sa smejú, že má červený nos, a dospelí vedia, že veľa pije. Je fascinujúce, aký je to jednoduchý príbeh, a smejú sa pritom dve generácie naraz. Bábkové divadlo rozpráva univerzálnou rečou, ktorej rozumejú diváci aj bez zbytočných slov. ●

PO STOPÁCH

Text Dagmar Gurová
Ilustrácie Kristián Štupák

Príbehy o čiernej sanitke, ktorá unáša deti, škorpión v kvetináči z obchodu či duch Bloody Mary v zrkadle školských toaliet. Súčasné povesti alebo urbánne legendy sú vymyslené, no rýchlo sa šíria. Niektoré príjemne mrazia, iné dokážu vyvolať paniku.

V tmavých uliciach vojnovjej Bratislavy sa zakrádal tajomný muž v dlhom čiernom kabáte, pod ktorým skrýval namaľovanú fosforeskujúcu kostru.

Fosforák alebo Fosfokostra využíval nepreniknuteľnú tmu v meste, zatemnenom z obáv pred bombardovaním, a prepadával osamelé ženy. Keď pred nimi znena zdajky roztvoril kabát a do tmy zažiarili holé kosti, vydesené ženy púšťali z rúk kabelky. Niektoré aj odpadli a bez odporu sa nechali obrať o cennosti.

„Povešť o Fosforákovi bola v posledných rokoch druhej svetovej vojny veľmi populárna. Možno to súviselo s celkovou panikou a zákazom vychádzania po zotmení,“ hovorí etnologička Zuzana Panczová z Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied. „Zmienky o Fosforákovi sme zachytili aj v iných mestečkách a v dobovej tlači, napríklad v týždenníku Gardista.“ Podľa jednej z teórií vybájili zlovestnú postavu rodičia mladých žien, aby ich po večeroch udržali doma, v bezpečí.

Súčasné povesti, v zahraničí známe ako urban legends, tvoria medzinárodne rozšírené motívy príbehov. Patria do takzvaného naratívneho folklóru. Rýchlo sa šíria, pôsobia realisticky a nevedno, kto ich vymyslel. Ich motívy sa objavujú aj v populárnej kultúre a literatúre, a niekedy ťažko povedať, čo vzniklo skôr.

„Odohrávajú sa v súčasnom svete, vystupujú v nich reálni ľudia. Znejú, ako keby boli pravdivé, a to aj preto, že sa odvolávajú na svedkov udalostí. Rozprávač ich často podáva ako príhody, ktoré počul od známych svojich známych,“ vysvetľuje Zuzana Panczová.

Veľakrát vzbudzujú silné pocity – šok, strach, znechutenie, odpor. Niektoré pritom všetkom aj rozosmejú. Motívy súasných povestí sa spontánne šíria z krajiny do krajiny, upravené tak, aby sedeli na miestne pomery. Mnohé verbalizujú aktuálne strachy a napätia v spoločnosti.

FOSFORÁKA

SPÚŠŤAČ PANIKY

Typickým príkladom je notoricky známa povest' o čiernej sanitke, ktorá unáša deti. Český etnológ Petr Janeček po nej pomenoval svoju knihu súčasných povestí a fám.

Paniku viackrát rozpútali aj zvesti o bielych dodávkach, ktoré pred školami lákajú deti na sladkosti. Súčasné povesti skutočne dokážu ovplyvniť správanie ľudí. Vzbudiť v nich strach z toho, že sa im príhodi niečo podobné. Pred pár rokmi sa takto šírila obava zo zlodejov, schovaných pod autami, ktorí nastupujúcim prerezávali šľachy na nohách, aby ich ochromili a okradli. „Mnohí sa ešte dlho preventívne pozerali pod autá, či tam niekto neleží,“ spomína Zuzana Panczová.

Podobný typ povestí priniesla panika spojená s vírusom HIV. Ľudia mali strach z nakazených ihl nastražených v sedadlách mestskej dopravy. Šírili sa aj príbehy o úmyselnom nakazení nič netušiacich obetí, ktoré si po noci strávenej na diskotéke a následne na hotelovej izbe našli po vytriezvení mrazivý odkaz: „Vitaj v klube HIV.“

V roku 2015, keď vrcholila utečenecká kríza, leteli povesti o vďačnom teroristovi. Opisovali ho ako cudzinca, ktorý stratil peňaženku a poctivého nálezcu z vďačnosti varoval pred teroristickým útokom na vianočných trhoch. Tento typ povestí sa šírili v európskych mestách tak rýchlo a vyvolával takú paniku, že ho musela dementovať polícia.

HOROR ČI HUMOR

Motívy mnohých príbehov sa v histórii opakujú. Príkladom je prorokujúca postava – pocestný, ktorému niekto ponúkne odvoz a on na oplátku prezradí, ako prežiť blížiacu sa vojnu alebo epidémiu. Takéto historky sa objavili aj v súvislosti s nedávnou pandemiou.

Podobné povesti hovoria o revenantoch – duchoch mŕtvych, ktorí sa vracajú na miesto svojho skonu. Niektorí aj v podobe pocestných: prisadnú si do voza a počas jazdy znenazdajky zmiznú. „V moderných verziách záhadný stopár nenasadol do voza, ale napríklad na motorku,“ hovorí Zuzana Panczová. Keď vystrašený šofér dorazí na adresu, ktorú stopár udal, dozvie sa, že viezol ducha mŕtveho človeka.

Súčasná povesti často hovoria o porušení spoločenského tabu. Patria sem aj príbehy na pomedzí hororu a čierneho humoru, ktoré opisujú neúmyselný kanibalizmus. Príkladom sú medzinárodne rozšírené príbehy o omylom zjednom popole z urien príbuzných, považovanom za kávu či pudingový prášok. Niektoré verzie šírené po druhej svetovej vojne sa viažu na zámenu slov urna a UNRA, čo bola organizácia, ktorá poskytovala pomoc vojnou postihnutému obyvateľstvu. Vznikli tak fiktívne príbehy o ľuďoch, ktorí omylom zjedli pozostatky svojich blízkych. Mysleli si, že išlo o potravinovú pomoc UNRA balenú v plechovkách.

FÁMY A HOAXY

V súčasnosti sa mnohé povesti presunuli do online priestoru. Tam naberajú skratkovitejšiu podobu. Pretavujú sa do šokujúcich memečiek o nebezpečných exotických zvieratách v tovare z obchodu. Známe sú fotky jedovatých pavúkov, ktoré sa liahnu z banánov.

Aj takýto hoax môže mať verziu súčasnej povesti – príbeh o exotickej rastline kúpenej v známej sieti s nábytkom a bytovými doplnkami. Keď kvetina začne vydávať zvláštne zvuky a pôda okolo nej sa dvíha, zákazník volá o radu do obchodu. Tam ho vyzvú, aby okamžite opustil domov. Z kvetináča sa derie na povrch životu nebezpečný pavúk či škorpión, ktorého musia zneškodniť privolaní odborníci.

„Dobrych príbehov tu koluje veľmi veľa, ani si neuvedomujeme, medzi koľkými od detstva žijeme,“ hovorí Zuzana Panczová. Hoci sa menia podľa momentálnej situácie či veku rozprávača a obecnstva, stále platí, že sa radi strašíme.

Fosforák je dnes takmer zabudnutý, ale na školách kraľuje Bloody Mary, duch zakrvavenej ženy, ktorý sa zjavuje v zrkadle. Dievčatá jej na školských toaletách píšú odkazy a čakajú na odpoveď. Bloody Mary im môže vyjsť v ústrety, ale sušká sa, že môže byť aj nebezpečná.

Súčasná povesti sú zaujímavým obrazom o živote, ktorý momentálne žijeme. O témach, ktoré nám naháňajú strach, poburujú alebo rozosmejú. Ukazujú tiež, že napriek všetkým vymoženostiam, ktorými sa obklopujeme, stále ľahko uveríme výmyslom. Stačí, ak nás zasiahnu na citlivom mieste. ●

Sedliak

Postsedliaci sú generácie ľudí, ktorých rodičia či prarodičia prestali počas socializmu žiť ako roľníci, no tým sa z nich automaticky nestali mešťania. Naopak. Dodnes v mnohých ohľadoch žijú vidieckym spôsobom života, hoci často v meste. S JURAJOM BUZALKOM, sociálnym antropológom a autorom knihy *Postsedliaci*, sme hovorili o tom, ako my Slováci premýšľame, čomu veríme a prečo volíme tak, ako volíme.

v meste

Kto sú postsedliaci a prečo ste zvolil toto zľahka provokačné pomenovanie?

Sedliak je v slovenčine presnejšie slovo ako roľník či poľnohospodár. Vyjadruje nielen primárny zdroj obživy a svetonázoru predmoderného obyvateľa Karpát, ale aj pohľad naňho z mesta, ktorý je jemne pohrďavý. Ide mi o slovenský kontext. Slováci boli viac ako susedné národy vymyslení buditeľmi a vytvorení národnými štátmi ako neurodzený, manuálne zručný, bohabojný ľud. Tento príbeh

o slovenskom vidieku a „cudzom“ meste vidno aj v snahách budovať po roku 1989 elitnú panskú či mestskú slovenskú kultúru. Niežeby Slováci dávno nežili aj v meste alebo by nebolo potrebné narušiť komunistami zvelebovanú ideológiu o Slovákoch ako nižších vrstvách pod nadvládou „cudzích“ pánov. Táto snaha dokazovať náš urbánny a elitný pôvod pre mňa potvrdzuje postsedliacky príbeh. Je jedno, ako to bolo naozaj, vidiek, to je také naše, slovenské – taká je populárna predstava. Postsedliaci sú teda

Text Marcela Glevická,
Sandra Pazman Tordová
Foto Juraj Sedlák

moderní Slováci, ktorí sa vyrovnávajú s tým, že ich rodičia alebo oni sami boli prvá generácia v meste. Z tejto perspektívy nejde o žiadnu provokáciu.

V knihe píšete, že viac ako štyri päťtiny Slovákov sú hodnotovo i správaním vidiecki ľudia. Vidiekom sú podľa vás okrem dedín aj mestá okrem aglomerácií ako Bratislava a Košice. Postsedliaci často pracujú vo fabrikách, ale žijú vidieckym spôsobom života. Aký to je?

Vidiecky spôsob života znamená, že sa často vyznávame z lásky k prírode, máme vyššiu mieru neformálnosti aj vo formálnych vzťahoch, prikladáme veľký význam komunitným, rodinným väzbám, nedôverujeme „systému“, ale skôr „naším ľuďom“ a preferujeme nezávislosť, napríklad v podobe extrémne veľkej túžby vlastniť nehnuteľnosť, v ktorej žijeme, čím vyčnievame aj v Európe. A tiež že kladíme dôraz na typ tradície, ktorú si projektujeme ako tradíciu vidiecku, či už je to v spojitosti s národom, alebo so zvykmi, ktoré možno považovať za vidiecke.

Číže sa nemáme hanbiť za to, že sme postsedliaci?

Veľa som nad tým rozmyšľal, lebo aj ja som postsedliak. Generácia mojich rodičov bola poznačená dištancom od všetkého roľníckeho. Študovaní sa väčšinou chceli stať mešťanmi. V mojej generácii teraz dochádza k zmene, uvedomeniu si, že Slovensko nie je primárne urbánna krajina, v ktorej dominuje stredná vrstva a kaviarenské zvyky. Naše postsedliactvo treba prijať ako fakt a na jeho základe sa zamyslieť, aké výhody nám táto sociálna báza a generačná skúsenosť ponúka.

Aj pre iné krajiny platí, že ľudia sa z dedín sťahovali do miest. V čom je to na Slovensku iné?

Oproti iným krajinám to u nás platí pre väčšinu. Česi nie sú postsedliaci do takej miery ako my. Česko bolo už v 19. storočí priemyselnou mestskou spoločnosťou. Ale v Maďarsku a Poľsku nájdeme silné elementy postsedliactva. Prežili tam aj ozajstní nekolektivizovaní roľníci. Tieto dve krajiny zároveň vykazujú silnú prítomnosť elitnej mestskej i šľachtickej kultúry. Slovensko tento fenomén

nemá. Naša elita sa vždy zgrupovala z vidieckej inteligencie, nižšej šľachty či malomestského prostredia. Preto je Slovensko najpostsedliackejšie zo všetkých susedov. Možno s výnimkou Ukrajiny.

Hovoríte o sebe, že aj vy patríte k postsedliakom. Ako sa to prejavuje vo vašom živote?

Našinec si vlastné agrárne dedičstvo uvedomí najviac v prostredí, ktoré ním neoplýva. Žil som v Británii, východnom Nemecku, poznám Čechy. Strávil som vyše roka v Amerike. Sú to mestské, dávno spriemyselné spoločnosti, v ktorých Slovák ako schopný a pracovitý jednotlivec zarába peniaze a buduje kariéru. Viac ako rok som býval v rurálnom juhovýchodnom Poľsku, kde som robil výskum. Po šiestich rokoch som si uvedomil, že sa chcem vrátiť domov. To bolo v roku 2006. Krátko nato som vysadil vinohrad, postavil pivničku, obnovil niektoré kontakty v kraji mladosti. Užívame si rodinný život v súlade s tradíciami a prírodou. Chceme, aby moje dedičstvo po predkoch neužívali oligarchovia, často napojení na bývalé komunistické a privatizačné klany, ale miestni ľudia. Odvtedy sa snažím argumentami podložiť, že v prvom rade potrebujeme uveriteľný príbeh a potom program, ktorým dokážeme vytrhnúť ľud z područia cynických a šarlatánskych populistov.

„Môžeme urobiť výhodu z toho, čo sme doteraz považovali za zaostávanie.“

Aké sú negatívnejšie charakteristiky nášho postsedliackeho myslenia?

Najväčší problém je, že postsedliaci pričasto volia populistických vodcov a sú geopoliticky popletení. Vďaka členstvu v západných štruktúrach síce žijú najkvalitnejší život, aký kedy žili členovia ich rodokmeňa, majú však pocit, že svet ich neberie vážne, a tak sa mu just nebudú prosiť. A je jedno, že svetu sú ukradnutí a že týmto

postojom si sami škoda. Populizmus nám od roku 1989 skrátka prináša priveľké sociálne náklady. Postsedliak väčšinou vie, že ho populisti klamú a okrádajú, ale pristúpi na ich hru, keďže nevidí alternatívu.

Prečo, keď im vlastne aj tak neverí?

Na rozdiel od úprimných pokrokárskych mešťakov mu totiž populistasť aspoň niečo podhodí. A čo kedy mal roľník z panských reforiem? Iba problémy, povinnú armádu, dane a elity, ktoré musel živiť. Takto uvažuje. Kozmopolitná menšina však sedliakov považuje buď za nedovyvinutých rurálnych idiotov, alebo romanticky vzhliada k ich údajnej blízkosti k tradícii. Postsedliacka nostalgia, zameraná proti mestu, kapitálu, individualizmu a podobne, sa potom prejavuje ako reakcionársky protest. Tento radikalizujúci trend vidíme vo volebných výberoch rodákov už niekoľko rokov.

Keď už trpíme tou postsedliackou nostalgiou, prečo sme sa po páde socializmu nevrátili k vidiectvu a rodinnému podnikaniu v poľnohospodárstve?

Dnes poľnohospodárstvu dominujú veľkofarmy vlastnené finančnými skupinami. Skolonizovali vidiek a vykorisťujú ho. Na Slovensku máme najväčšie výmery fariem v Európskej únii. Aj to je dôsledok kolektivizácie. Nepodporujeme malovýrobu, ktorá by vyrábala pre lokálne a regionálne trhy. Je to jedna z príčin frustrácie vidieka. Teraz sa to pod tlakom zelenej transformácie trochu mení. Hovorí sa o pestovaní zeleniny či ovocia a potravinovej sebestačnosti. Ale tú dosiahneme len diverzifikáciou a presunom zodpovednosti k ľuďom. Nemôžeme sa riadiť iba trhovou logikou. Potravinová a iná bezpečnosť sú celospoločenským záujmom.

Prečo sa na slovenský vidiek z pohľadu politikov zabudlo?

Populisti na vidiek nezabudli. V nultých rokoch naň zabudli reformátori. Mali sme pocit, že privatizácia vyrieši všetky naše problémy. Pamätám si na tvrdenia, ako je dobré, že budeme mať najnižšiu zamestnanosť v poľnohospodárstve. Bolo to symbolom progresu. Reformné

elity zabudli na tento rezervoár zamestnanosti. Dnes sa objavujú nové možnosti, ako vidiek oživiť. Tlačia nás ekologické dôvody. Máme zdroje na tranzíciu vrátane zamestnávania znevýhodnených ľudí alebo ľudí z vylúčených komunít. Vďaka tomu môžeme vidiek dostať do centra pozornosti. Problém je, že krajine aktuálne vládnu populisti.

Vo svojej knihe spomínate Štúra ako príklad romantického vodcu, ku ktorým nás to ťahá. Kde a ako sa v našej histórii táto túžba po romantickom vodcovstve prejavuje?

V tom, že sa nám páčia nabubrelé gestá, ktoré nám škodia. Volíme si romantických šarlatánov. Po roku 1989 u nás voľby vyhrali iba traja archetypálni romantici: Mečiar, Fico a Matovič. Ich nezodpovednosť a hru na suverenitu sme mnohí prehliadali, hoci ohrozuje našu bezpečnosť a prosperitu. Mnohým rodákom sa páčia prázdne gestá, urážanie susedov. Zbojník je pre nás hrdina a podobne.

Štúr, ktorý obetoval život prebudzaniu národa, mi archetypovo sedí do role romantického vodcu. Ale nepasuje mi k vyššie spomenutým politikom. Čo vo všeobecnosti charakterizuje romantických vodcov?

Aspoň pokus o divadlo alebo rovnoboj proti systému, obraz obete komplotu cudzích síl a praktiky „enem pro nás a pro naše dzeci“, ako sa o šibenici vraví v Skalici. Výnimočný ľud pod vedením charismatického vodcu nemá chyby. Zaľúbime sa do obrazu dokonalých, ktorí zvyčajne skončia tragicky a ako obeť konšpirácií, ako Štúr, Štefánik či Dubček, ospravedľujeme totalitných vodcov, ako boli Tiso a Husák. Veď na vládcov nejaké neosobné právo nesiahla, ako vidno na Mečiarových amnestiách či na súčasnom boji o trestný zákon.

Správne rozumiem, že tvrdíte, že politik, ktorý nespĺňa predstavu romantického vodcu alebo sa do nej minimálne neštylizuje, u nás nemá šancu?

Zatiaľ u nás nevyhral politik, ktorý by romanticko-konšpiračnú predstavu nespĺňal. Lídri, ktorí naozaj dosiahli pokrok pre spoločnosť, ako napríklad Milan Hodža či nedávno Mikuláš Dzurinda, sa u Slovákov popularite netešia.

Hrdosť na svojpomoc je pre nás v niečom typická. Je jedno, kto je tam „hore“, my si nejako poradíme. Politikom toho veľa odpustíme. Prečo nám až tak neprekáža korupcia? Čo vlastne my, postsedliaci, očakávame od našich politikov?

Korupcia je funkčnejšia v spoločnostiach, v ktorých dostatočne nefungujú iné formy pomoci či verejných služieb. U nás je navyše spoločnosť väčšmi organizovaná na neformálnej báze príbuzenstva a dedinskej komunity. Nedôvera v „systém“ teda na jednej strane komplikuje rozvoj pre všetkých, na druhej strane však môže byť zdrojom inovácií. Treba viac autonómie na nižšie úrovne. A potrebujeme žiadať oveľa viac, ako ponúkajú populisti. Neuspokojiť sa s podhodnotenou hasičskou striekačkou za eurofondy, ale pýtať sa, kde je tá diaľnica do Košíc do roku 2010. Kde sú tie odkanalizované dediny? Prečo sa rozpadajú koľajnice? Aby sme si následne mohli pomôcť sami.

Nedôverujeme systému. Možno aj preto akoby ani neočakávame, že budú politici skutočne riešiť problémy, ktoré trápia našu spoločnosť. Aká je z toho cesta von?

Postsedliacka poučka by bola, že politici aj tak nedokážu vyriešiť naše problémy. Pomôcť si musíme sami, v spolupráci s blízkymi. Ale nech nám vytvoria podmienky, aby sme si vedeli pomôcť. A to sa nedeje, lebo my – ako vidno z pohľadu na tých, ktorí nám vládnu – máme žalostne malé nároky na kvalitu politickej prevádzky.

V jednom rozhovore ste spomenuli termín progresívny populizmus. Čo presne znamená a v čom by nám mohol pomôcť?

Doterajšie modely rozvoja protirečili ideálom väčšiny populácie alebo si ich nevšímali. Pokrokársky populizmus vezme v prvom rade do úvahy, že postsedliaci nie sú len populistami osprostení idioti, ale majú čo ponúknuť svetu. Vedia si poradiť v krízových časoch, dokážu využiť prírodné podmienky na zlepšenie života, integrujú vylúčených či pomáhajú utečencom. Musí to byť uveriteľný projekt. Odkazy na minulosť určite nestačia, hoci bez nich sa to nedá. Úroveň rozvoja vyplýva z otvorenosti voči svetu, schopnosti osvojiť si a rozvíjať univerzálne ľudské ideály. Rozvrat, ktorý súčasná vláda reakcionárskych populistov prináša, je vhodným semeniskom takéhoto pokrokárskeho programu. Nie nadarmo sa hovorí, že u nás je len vtedy dobre, keď je dobre zle. Zároveň svet prechádza ekologickou krízou, ktorá postsedliackym spoločnostiam, ako je tá naša, ponúka osobitné možnosti. Možno dokážeme urobiť výhodu z toho, čo bolo doteraz považované za zaostávanie. ●

JURAJ BUZALKA (1975)

Sociálny antropológ, na Univerzite Komenského sa venuje témam spoločenských a kultúrnych zmien a politických hnutí. Okrem knihy *Postsedliaci* je autorom kníh *The Cultural Economy of Protest in Postsocialist European Union: Village Fascists and their Rivals*, *Slovenská ideológia a kríza*, *Eseje z antropológie politiky a Nation and Religion: The Politics of Commemoration in South-East Poland*. S rodinou žije v Pezinku, kde sa s manželkou a priateľmi starajú o starý vinohrad. Víno dorába aj v malom vinohrade v Dudinciach.

Jej príbeh je dojemný a zároveň tajomný. Pre Slovensko – a vlastne i pre svet – ju zachránil jediný muž. O prapôvode hudobného nástroja s názvom gajdica však dodnes nevieme takmer nič.

Všetko pre gajdicu

Text Iveta Grznárová

Foto Andrej Kasina

V etnomuzikologických kruhoch by ste ťažko našli väčšiu legendu, než je ujko Mizerák. Roľník bez základnej školy, so zdravím podlomeným bojmi v druhej svetovej vojne, sa vo svojich 72 rokoch zberal k „totej zubatej“. Namiesto druhého sveta sa však ocitol na pódiiach folklórnych festivalov, nahrávali ho mikrofóny a snímali kamery. Ako už tušíte, všetko pre gajdicu.

„Na Slovensku nie je známy podobný príklad hudobného nástroja,

ktorý by si zachoval anonymný ráz až do druhej polovice 20. storočia.“ O slovách Františka Matúša netreba pochybovať. Bol to on, kto sedemdesiat rokov predstavil verejnosti. Keď ako vysokoškolský učiteľ ukázal koncom 60. rokov študentom pedagogickej fakulty v Prešove príručku s dovtedy preskúmanými slovenskými ľudovými hudobnými nástrojmi, jeden z nich sa ohradil. Vraj medzi nimi nie je taký,

na aký hráva obyvateľ osady Potoky pri obci Lúčka. Etnomuzikológ za ním vyrazil na horný Šariš. Andrejovi Mizerákovi nečakaný záujem o hudobný nástroj, na ktorom si desaťročia osamotene vypiskoval – „nepametam, žebi aj dachto druhí mal tu taku gajdicu“ – na ďalších osem rokov vrátil zdravie. Aj vďaka tomu, že ho etnológ Ján Lazorík okamžite zaradil do programu svojej folklórnej skupiny v Krivanoch.

Gajdica so svojim drsným zvukovým prejavom pripomínajúcim ovčí bekot bola nepochybne bačovským hudobným nástrojom. Vznikla v prostredí pastierskej kultúry, ktorú k nám priniesli ovčiari rumunskej a rusínskej národnosti v priebehu 14. a 15. storočia v rámci valaskej kolonizácie. Nevieme, kedy presne vznikla a kto ju vytvoril. Najbližšie má ku gajdám a takzvanej žalejke, rozšírenej v Litve, na Ukrajine, v Bielorusku či Rusku.

Gajdica skončila na dlhý čas na okraji záujmu. Nebyť ujka Mizeráka, zmizla by zo sveta bez stopy. Namiesto toho sa v 70. rokoch začali rojiť noví nadšenci, a on im – rovnako ako jemu kedysi jeho vlastný ujko – vysvetľoval spôsob hry i výroby. K tým úplne prvým patrili Milan Kandráč a Alexander Gernát, ktorý ju slovami folklórneho hudobníka Antona Lazoríka „najprv trochu vylepšil a potom vymyslel úplne nový nástroj – dvojgajdicu, aby vedel hrať dvojhlasne“.

Gajdičiarska tradícia sa doteraz nepretrhla aj vďaka festivalu O gajdicu Andreja Mizeráka. „Väčšina súčasných výrobcov gajdice sa snaží pôvodne sólový nástroj doladiť, aby sa dal zapojiť do ľudovej hudby. No sú aj takí, ktorí ju naďalej vyrábajú v jej autenticknej podobe,“ opisuje Marek Kasina, spoluiniciátor zápisu gajdice do Nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO, ktorého súčasťou je od roku 2019. Rovnako nezvyčajný ako gajdica je zrejme aj „ovčí zdych“. Rituálny tanec napodobňujúci skon ovce a jej zmrŕvychvstanie patrí do tradície bačov z Hornej Torysy.

Gajdica však nie je len relikť minulosti. Svedčí o tom aj príprava prvého hudobného albumu, ktorý bude venovaný výlučne jej. Marek Kasina dúfa, že ho predstavia už v lete na festivale pomenovanom po jej záchrancovi. ●

Za rómskymi muzikami

Jana Ambrózová

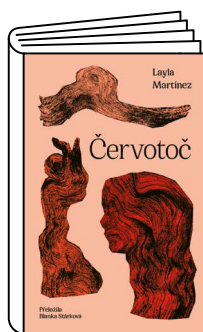
Viaceré historické zmienky poukazujú na skutočnosť, že najmä od 18. storočia vplývali na hudobnú kultúru u nás rómski hudobníci. Rómska primáška Panna Cinková z Gemera či Ján Bihari z Veľkého Blahova ohurovali obecenstvo na šľachtických dvoroch a koncertných pódioch v Budapešti, Viedni aj Bratislave. Do medzivojnového obdobia nechýbali rómske muziky v žiadnej významnej mestskej kaviarni či reštaurácii. Bez rómskej kapely sa neobišli dedinské svadby a tanečné zábavy v mnohých regiónoch Slovenska. Pestrosť a virtuozita ich hry, zaznamenaná na magnetofónových pásoch v druhej polovici 20. storočia, dodnes fascinuje odborníkov na tradičnú hudbu.

Rómske sláčikové a cimbalové muziky pôsobia na Slovensku aj teraz. Dajú sa spočítať na prstoch dvoch rúk. Doslova ich „valcujú“ syntetizátorové kapely. Aj keď by pre nich bolo najjednoduchšie odložiť husle a kúpiť si elektrofonické nástroje, neurobia to. Majú svoju muzikantskú česť, ctia si odkaz svojich predkov a investujú do hudobného vzdelania. V susednom Maďarsku si uvedomili, že sláčikové muziky sú významným nehmotným kultúrnym dedičstvom hodným ochrany a zapísali ich do Reprezentatívneho zoznamu UNESCO.

Preto, ak chystáte svadbu, narodeninovú oslavu, párty, festival alebo chcete svojej reštaurácii či firemnej akcii dodať punc exkluzivity, oslovte rómsku muziku. Hudobníci vám hudbou vďačne odovzdajú to najlepšie z nich. A my sa budeme môcť ešte dlho tešiť z ich umenia. ●

Strašidelný dom

Zuzana Mojžišová

Meno autorky *Červotoča* (Paseka, 2024, preklad Blanka Stárková) Layly Martínez (1987) som nepoznala. Upútala ma čudná škaredosť knižnej obálky, ale najmä časť sloganu z jej zadnej strany – „feministický hororový román“. Lákavé. Text vo vnútri ma však nadchol oveľa väčšími, než som sa nádejala.

„Když jsem překročila práh, dům se na mě vrhnul. Takhle je to vždycky, ta hora cihel a sajraktu se vrhne na každého, kdo projde dveřma, a zkrouť mu vnitřnosti, že se nenadechne. Matka říkala, že z tohohle domu ti vypadají zuby a seschnou střeva, tohle on dělá, jenomže matka odtud dávno odešla a nepamatuju se na ni. Vím ale, že to říkala, protože mi o tom vyprávěla bába, i když vlastně ani nemusela, přišla jsem na to sama. Tady ti vypadají zuby a vlasy a tělo ti povolí, a když si holka nedáš pozor, povlečeš se z kouta do kouta nebo padneš na postel a už nevstaneš.“

Dve ženy, vnučka a stará matka, v jednom dome zaťaženom starými hriechmi predchnutými násilím, krivdami, rodovými a sociálnymi nerovnosťami aj nenávisťami. Spod postelí trčia končatiny duchov zomretých, schody výzgjajú, až krv tuhne, skriňa je schopná človeka zhltnúť a možno i nevrátiť späť, v hrnci na sporáku buble čosi na jedenie, no každý by v tej chvíli zabudol na hlad. Čary, zaklínadlá, tarcha zdedeného, nové a staré traumy, zločin a trest. Biblické sa mieša s folklórnym. Jazyk je šťavnatý natoľko, že občas pretrhne opraty gramatiky. Narátorky sa v rozprávaní striedajú a nedbajú na lineárnu kauzalitu. Príbeh troch pokolení rodiny hlavných hrdiniek si treba dávať dokopy postupne. Nie je to čitateľsky celkom jednoduché, ale o to je to krajšie. A iné než čokoľvek iné. ●

Slovenská duša

Daniel Pastirčák

Konečne máme ministerku kultúry, ktorá sa vie zastať slovenskej duše. Odvážne z pokladov našich predkov odstraňuje cudzie nánosy. S nimi, samozrejme, odstraňuje i tých, čo sa zapredali vplyvom dekadentého západu. Nastala doba oddeliť zrno od pliev: Cudzie nechceme a svoje si nedáme.

K slovu sa dostane to, čo je pre nás jedinečné. Uvidíme slovenskú dušu bez falošného pozlátka. Aká bude?

Nik ju azda nevystihol lepšie než známi znalci slovenského folklóru Milan Lasica a Július Satinský.

Uvidíme toho Jana, čo bol chlap ako hora. Jednou rukou zabil vola a tou druhou, čo mal voľnú, stihol ešte roztláčať kôľnu. Raz, keď nemal prácu inú, jednou rukou zabil sviňu. A čo s druhou, Jano stená, kôľna je už roztlčená. Janova vnútorná dráma končí víťazne: Vznikne z nej naša prvá klobása.

Alebo tá írečitá slovenská obec, v ktorej všetci pijú, iba Ďuro nie. Súdržnosť si žiada svoje: Prečo sa len od nás takto dištancuje? S nesúrodým prvkom si obec vie poľahky poradiť: Tak sme mu na oplátku pichli vidly do zadku. Odvtedy je v našej obci všetko v poriadku. Naši znalci, medzi iným, absolvovali aj výstavu zvykov nášho ľudu. Nebola to nudná prehliadka: Hneď za bránou na nádvorí jeden chlapík, neviem ktorý, dal mi, aby som bol čulý, preventívne po papuli.

S renesanciou írečitej slovenskej kultúry sa azda vráti i naša prislovenčná melanchólia: Vyletel vták hore nad oblaky a ja pod ním stojím ako taký – ako taký úbožiak. Chcel by som byť ako vták a uletieť do širého sveta. ●

Typický darčkový predmet reprezentujúci slovenskú ľudovú kultúru je v skutočnosti autorským počinom cudzinky z roku 1957. Je dokonalou ukážkou toho, ako funguje folklór a kultúra vôbec.

České šúpolky sú japonské matriošky

Text Elena Akácsová

ÚĽUV pátra po žene, ktorá vymyslela šúpolové bábiky. Nie, nie je to žiadna slovenská ženička zo stredoveku, ale česká textilná výtvarníčka Kamila Rauchová-Ryčlová, ktorá prišla v roku 1957 pracovať z brnianskej pobočky ÚĽUV do bratislavského ústredia.

Možno namietnete, že táto česká výtvarníčka, narodená pred sto rokmi vo Veľkém Meziříčí, sa určite inšpirovala slovenskými tradičnými bábikami, ale nič, čo by bolo podobné

jej figúrkam, nebolo na našom území nikdy zdokumentované. V skutočnosti ju inšpirovala veľmi prostá bábika pre deti, vyhotovená technikou skladania a preväzovania listov šúpolia a ďalších prírodných materiálov do tvaru bábiky.

V januári 1958 premietali v kinách filmový týždenník, v ktorom sa diváci mohli dozvedieť, že výtvarníčka Kamila Rauchová vymyslela, ako využiť odpad z kukurice, ktorý sa dovtedy spaľoval. A že bábiky podľa jej návrhu

začali vyrábať v ÚĽUV-e a majú veľký úspech najmä v zahraničí. Pôjdu reprezentovať Československo do Bruselu na EXPO. V druhej polovici 60. rokov sa podľa jej návrhov vyrobilo až 70 000 kusov bábik ročne. Šúpolky zľudovali, na autorku sa zabudlo. Začali ich vyrábať výrobcovia vyškolení ÚĽUV-om načierno pre jarmoky, napodobovali ich ďalší, a tým vznikali aj všelijaké spotvoreniny a gýče.

Šúpolie vôbec nie je nejaký tradičný slovenský materiál. Veď až v osemnástom storočí sa na našom území začalo intenzívnejšie pestovať turecké žito – teda kukurica. O sto rokov neskôr z neho pletli len masívne rohože či mäsiarske tašky. Až v priebehu 20. storočia sa sortiment pod vplyvom košíkárskeho družstva v Nových Zámkoch a neskôr ÚĽUV-u a jeho výtvarníkov rozšíril aj o kabelky, obuv, prestierania, klobúky, opletali sa fľaše aj nábytok, zhotovovali sa závesné ozdoby a drobné suveníry ako šúpolové bábiky.

Mimochodom, podobný osud má aj ruská matrioška. Vymyslel ju výtvarník Sergej Maljutin v roku 1891 na základe zákazky ruského rodu Mamontovových, ktorí si priali vyrobiť ruskú verziu japonských vkladacích bábik. Do konca deväťdesiatych rokov získal tento výrobok takú obľubu, že ich vyrobili niekoľko miliónov ročne.

Na šúpolovú bábiku (a matriošku) som si spomenula, keď sa naša „národne citiaca“ ministerka kultúry pohoršovala nad tým, že v národnom divadle tancujú cudzinci. Vraj by sme mali podporovať v prvom rade slovenských umelcov. Akoby tí zahraniční netvorili kultúru aj pre nás, či dokonca v prvom rade pre nás. Len vďaka vzájomnému ovplyvňovaniu kultúr môžu vzniknúť aj národné klenoty.

Dve poznámky na záver: Témou tohto vydania NOTA BENE je folklór a prísne vzaté ľudová výroba do folklóru ako nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré sa šíri „ústnym podaním“, vlastne nepatrí. Šúpolky teda nie sú slovenským folklórom, ani keby mali neznámeho autora ako tisíce ľudových piesní, zvykov či rozprávok.

Kamila Rauchová-Ryčlová sa v roku 1973 presťahovala do Prahy. Tam mizne stopa jej tvorivej činnosti a posledných rokov života. Ak o nej niečo viete, pošlite informácie do ÚĽUV-u. ●

↑ Návrh:
Kamila
Rauchová-
Ryčlová.
Zo zbierok
Múzea
ľudovej
umeleckej
výroby
v Stupave.

SPIDER

MAMAN

Koní odliatych do bronzu je nekonečne veľa. Ak však pri cestách po svete natrafíte na monumentálneho kovového pavúka, bude s veľkou pravdepodobnosťou dielom francúzsko-americkej umelkyne Louise Bourgeois. Jej ikonické dielo s výškou takmer desať metrov, nazvané familiárne Maman, patrí k najväčším skulptúram na svete.

Text Zuzana Uličianska

Foto Oliver Mark (CC BY-SA 4.0),
Shutterstock

Prvýkrát ho vystavili pri otvorení Tate Modern v Londýne v máji 2000 v impozantnej Turbínovej hale bývalej elektrárne. Istý čas stálo pred jej budovou pri Temži, sprevádzajúc retrospektívnu výstavu jeho autorky. Tento originál bol vytvorený z ocele v kombinácii s bronzom. Ďalšie bronzové odliatky diela však možno vidieť v Guggenheimovom múzeu v Bilbau, v Samsung Museum of Art v kórejskom Soule, v Mori Art Center v Tokiu, v Kanadskej národnej galérii v Ottawe, v katarskej Dohe či v americkom Arkansase. Dielo bolo dočasne inštalované aj na iných významných miestach od Rockefeller Center Plaza v New Yorku až po Ermitáž v Petrohrade. Menšie skulptúry pavúkov začala táto autorka robiť už v polovici 90. rokov.

PREČO PAVÚK?

Pavúky vytvárajú štruktúry z vlastného tela, podobne ako to robia matky.

„Ide o spojenie s jej mamou, ale aj odkaz na proces vlastnej tvorby,“ vysvetľuje „spidermamovskú“ obsesiu umelkyne jej dlhoročný priateľ a spolupracovník Jerry Gorovoy.

Jej fascinácia pavúkmi sa ukázala už v sérii deviatich leptov zo 40. rokov, ktoré nazvala Óda na matku. Na okraj papiera si vtedy poznamenala v zmesi angličtiny a francúzštiny: „pretože moja matka bola mojou najlepšou priateľkou a bola uvážlivá, chytrá, trpezlivá, upokojujúca, rozumná, jemná, pôvabná, nenahraditeľná, čistotná a užitočná ako pavúky.“

Josephine Fauriaux bola šéfkou rodinného biznisu na opravu tapisérií, teda istým spôsobom tiež spriadala siete. Bourgeois vnímala pavúky ako priateľské stvorenia, ktoré ochraňujú ľudí tým, že požírajú komáre roznášajúce nákazy. Možno o chorobách uvažovala aj preto, že španielska chrípka poznačila jej matku natoľko, že sa z choroby do svojej predčasnej smrti už prakticky nezotavila. Mladá Louise sa musela o matku starať. Často vynechávala školu, a tak do ich rodiny pribudla vychovávateľka, ktorá sa neskôr stala otcovou milenkou. Táto situácia bola pre dospievajúce dievča veľmi frustrujúca. Keď matka zomrela, pokúsila sa o samovraždu. Mala vtedy len niečo vyše dvadsať rokov.

HROZIVÉ ČI OCHRAŇUJÚCE?

Maman je trochu strašidelný objekt pozostávajúci zo zväraných drobnejších kusov. Pôsobí, akoby sa na svojich dlhých nohách pohyboval. Ak sa však postavíte pod túto plastiku, máte paradoxne pocit bezpečia. Je to hrozné či ochraňujúce? Asi oboje. Umelkyňa sa rada pohrávala

s ambivalenciou dobra a zla. Keď však stojíte pod obrovským pavúčím vakom obsahujúcim tridsaťdva mramorových vajíčok, radšej si nepredstavujte, že ste práve otvorili starú krabicu, z ktorej sa vyrojilo množstvo malých pavúčikov.

Odkazovať na fóbie však nie je v súvislosti s tvorbou tejto výtvarníčky neopodstatnené. Celá jej tvorba je liečením tráum, ktoré zažila v detstve. Svoje emócie pretavovala do hmoty, frustrácie prenášala na hmotu, s ktorou pracovala, takto navonok ukazovala to, čím si vo svojom vnútri prechádzala.

Autobiografickosť jej tvorby teda nie je priamočiara. Ide skôr o to, akým spôsobom pracuje so svojim privátnym materiálom, či už mentálnym, alebo fyzickým. „Celý život robíme veci, potom ich ničíme a robíme ich znova a znova. Podobne ako pavúky,“ prízvukovala.

CELY

Medzi jej najautobiografickejšie diela patrí séria nazvaná Cely. Tieto inštalácie sa podobajú na akési zamrežované izby, podobný motív nachádzame aj na vaječných vakoch jej megapavúkov. Pracovala pri nich s kusmi vlastného či maminho oblečenia, typicky ženským spôsobom recyklovala aj vlastnú dušu. Jej umenie bolo do seba zahľadené v tom najlepšom zmysle slova. Jej tvorba inšpirovala aj slovenskú divadelníčku Slávu Daubnerovú.

„Mením zlé veci na dobré, nenávisť na lásku. Toto som ja,“ vyjadrila sa v krátkom videu, ktoré využila londýnska Galéria Tate na promo jej výstavy. Táto malinká, fascinujúco inteligentná žena, bola celý svoj život plná úzkosti. Krehká a zároveň dominantná. „Som väzeň svojich emócií. Musíte vyrozprávať svoj príbeh a potom naň zabudnúť. Zabudnúť a odpustiť. To vás oslobodí,“ opakovala. Na inom mieste zas tvrdila, že osudom jej diel je, aby boli zničené, že to je to, čo si v skutočnosti praje: „Chcem ich vytvoriť a potom dať najavo svoj hnev tak, že ich rozbijem. Jasné, že sa to môjmu agentovi nepáči,“ dodala s úsmevom. Našťastie pre nás.

ŽENA MINULÉHO STOROČIA

Louise Bourgeois (1911 – 2010) bola dokonalým dieťaťom minulého storočia. Narodila sa v Paríži, v čase, kedy v ňom zúrila umelecká revolúcia. Študovala matematiku na Sorbonne, neskôr však

↑ *Maman*
v Guggenheimovom
múzeu v Bilbau

dala prednosť umeniu a navštevovala rôzne parížske umelecké školy.

Do Ameriky sa presťahovala ako 27-ročná po tom, čo si zobrala amerického historika umenia Roberta Goldwatera. Mali spolu tri deti. Jej umelecká kariéra začala v 40. rokoch minulého storočia. Okrem kresieb experimentovala s rôznymi materiálmi, ako drevo, sadra, kovy, z ktorých vyrábala svoje zvláštne kompozície.

Hoci sa jej tvorba vinie cez dlhé desaťročia, globálnou legendou sa paradoxne stala až ako sedemdesiatročná po svojej veľkej retrospektíve v Múzeu moderného umenia v New Yorku v roku 1982. Neskôr reprezentovala USA na Benátskom bienále. Ikonou sa možno stala aj preto, že si starostlivo vyberala, s kým sa bude o svojom umení a živote rozprávať. Vždy tvrdila, že nie je jej úlohou vysvetľovať svoje diela, ak ľudia pri nich nepocítia nejakú emocionálnu odozvu.

Zomrela na infarkt ako 98-ročná. Len pár týždňov predtým ukončila svoje veľké dielo. Dnes sa o nej hovorí ako o jednej z najdôležitejších umelkyň našich čias. ●

autor: Pavol Surovec	malé ucho	zosekol	tu máš	Európska vesmírna agentúra (angl. skr.)	Pomôcky: ABALDA, ANAMA, LARAM	pápežská čiapka	študijný polrok		v poriadku	znoj	meno Edisona	popínava rastlina	2. časť tajničky	duša u st. Egyptanov
surové kože					EČV Tvrdošín			ohorok						
3. časť tajničky					druh trhavy			pribytok baču						
								trafika (zast.)						
zn. kiloampéra			mesto v Ghane					forma						vrch v Pakistane
			divadelný záves					radikál uhľovodíkov						
smetiarska firma				je potrebné						organická zlúčenina				
				kúzo						ex offa (skr.)				
	manželka Šamašova	chem. zn. platiny			jazero v Etiópii					exmetropola Barmy				
		čistiť v práčke			chem. zn. telúru					rúbe, seká				
povel pre psa						tkotanie						Slovenská republika		
						knockout						končatina		
1. časť tajničky										ponúka				
liehovina z ryže					pracoval s pluhom					opuch (lek.)				

Vylúštenie z minulého čísla: Budúcnosť náleží tým, ktorí [veria v krásu svojich snov].
— Eleanor Roosevelt

Že nedostanete vždy, čo chcete, [...]. — Dalajláma

1		6		3	2		9	
		4		6		7	3	
3		7		9			6	
	7		4		1		8	9
8			3		9			4
4	9		8		6		2	
	3			1		8		7
	4	5		8		2		
	1		2	4		9		6

griddlers.net

		6	8	4	5	9		
4		7				1		8
		8	1		7	4		
7	8			3			9	5
9	2						4	1
5	6			2			8	7
		2	3		4	8		
6		5				7		3
		9	7	1	6	5		

griddlers.net

KÓDEX PREDAJCU SOCIÁLNEJ SLUŽBY

- Predajca nosí preukaz so svojím registračným číslom a fotografiou na viditeľnom mieste.
- Predajca ponúka časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
- Predajca ponúka časopisy na určenom mieste uvedenom na jeho preukaze.
- Predajca ponúka časopisy za odporúčaný príspevok uvedený na titulnej strane časopisu.
- Predajca ponúka časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
- Predajca sa zdržuje na svojom mieste bez detí do 16 rokov.
- Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie, svojich zručností a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
- Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatok vesty nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

KÓDEX PRISPIEVATEĽA

- Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka.
- Prispievajte na časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze predajcu.
- Neprispievajte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
- Časopis, na ktorý ste prispeli, si prosím zoberte so sebou.
- Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova ponúkať.

AKO NÁS MÔŽETE PODPORIŤ?

MOŽNOSTÍ JE VEĽA.

1. VENUJTE NÁM 2%.

2. Inzerujte u nás v časopise NOTA BENE, ktorý číta takmer 45 000 čitateľov mesačne.

3. Podporte nás finančným príspevkom na účet IBAN:
SK68 1100 0000 0029 4116 1403.

4. Podporte naše aktivity cez našu darcovskú stránku www.pomahatjelahke.sk. Aj na malom dare záleží.

5. Sprostredkujte byt našim predajcom NOTA BENE a prenajmite ho za zníženú cenu. Kontaktujte nás na socialna.agentura@notabene.sk.

6. Kupujte si časopis NOTA BENE a zoberte si ho so sebou. Iba tak dáte našim predajcom pocítiť, že ich práca vám prináša radosť a úžitok v podobe dobrého čítania.

7. Dajte o nás vedieť svojim priateľom, známym, rodine a kolegom. Teší nás, ak sa naša komunita podporovateľov rozrastá.

 ĎAKUJEME
#kazdapodporasara

MESAČNÍK NOTA BENE, 22. ROČNÍK, 5/2024

Redakcia: Šéfredaktorka: Sandra Pazman Tordová, sandra.tordova@notabene.sk, 0905 143 651. Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská. Redaktorka: Dagmar Gurová 0917 337 235. Grafický dizajn: Denisa Šifrová & Martin Jenča (Milk). Vizualný editing: Bára Tabacková. Jazyková korektúra: Miroslava K. Valová.

Vydavateľ: OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 59 62, notabene.sk. IČO: 360 68781, IČ DPH: SK 202 158 57 31, číslo účtu IBAN: SK21 1100 0000 0026 6347 5014, BIC (SWIFT): TATRSKBX. Registrácia na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISSN 1335-9169.

PROTI PRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Nina Beňová 0908 434 826 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905 143 651. Finančné oddelenie: Zuzana Pohanková 0917 275 812, Martin Zuščin 0944 025 817. PR a inzercia: Andrea Kocianová 0908 292 359.

Program NOTA BENE: Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlecík 0907 733 388, Peter Kováč 0908 229 830, Róbert Olejár 0917 526 158, Ivan Scholtz 0905 440 764, Michaela Kukučka 0908 293 233. Sociálni pracovníci: koordinátorka Lucia Primmelová 0905 440 878, Erik Kapsdorfer 0905 440 946.

Program Bývanie NOTA BENE: koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905 595 520, Rebeka Káplcovská 0908 268 034, Mária Teley 0905 440 887, Alexandra Senajová 0905 440 887. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905 812 175, Zuzana Butkovská 0905 952 471.

Program Advokácia: Nina Beňová 0908 434 826. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk

● Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.

● Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavu. Pri registrácii dostane 4 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,40 € a predáva za plnú sumu 2,80 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

● OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí, úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

● OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systémové a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe.

Viac na notabene.sk.

ORGANIZÁCIE ZABEZPEČUJÚCE REALIZÁCIU INTEGRAČNÉHO PROJEKTU NOTA BENE NA SLOVENSKU

Bratislava (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/52 62 59 62, poradcovia@notabene.sk, notabene.sk

Banská Bystrica (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com

Bardejov (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Bc. Mária Chocholáková, 0901 713 903, seniorcentrum.bardejov@gmail.com

Čadca (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínova 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčková, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com

Galanta (2003): Centrum pomoci človeku, prevádzkovateľ: ADCH Trnava, Hlavná 997/14, 924 01 Galanta, Mgr. Silvia Nagyová, 0948 771 683, silvia.nagyova@charitatt.sk

Hlohovec (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Viera Vávrová, 033/742 3827, viera.vavrova@dzu.sk

Holíč (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabellku 3, 908 51 Holíč, Mgr. Hana Šafránková, 034/668 31 10, emauzy.holic@gmail.com

Košice (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul., 040 01 Košice, Martina Kochová, 0910 842 182, martina.kochova@charita-ke.sk

Levice (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk

Liptovský Mikuláš (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš,

Mgr. Veronika Bániková, 044/556 53 24, veronika.banikova@mikulas.sk

Malacky (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Križovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujiková, 034/772 24 57, centrumbetania@gmail.com

Nitra (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrova 57, 949 01 Nitra, Mgr. Andrea Rončková, 0907 451 771, 037/652 30 28, rafael.charita@gmail.com

Nové Zámky (2022): Mestský úrad Nové Zámky, Hlavné námestie 10, 940 02 Nové Zámky, Róbert Kuki, 0905 900 573, robert.kuki@novezamyky.sk

Piešťany (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/772 76 87, domum@piestany.sk

Poprad (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Ing. Marcela Michalková, 0910 890 488, 052/772 42 09, marcela.michalkova@msupoprad.sk

Prešov (2023): Podaj ďalej, o. z., Hlavná 73, 080 01 Prešov, Tatiana Vaškova, 0947 975 909, podajdalejpresov@gmail.com

Svidník (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Valéria Kurillová, 0917 673 107, info@spodmar.sk

Trenčín (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com

Trnava (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, PhDr. Jana Prochásková, 0948 594 739, jana.prochaskova@charitatt.sk

Vranov nad Topľou (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Ľučna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 15 78, chd.vranov@charita-ke.sk

Žilina (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Jana Kadašiová, 0918 314 197, 041/724 47 95, dchvincent.za@gmail.com

NOTA BENE

Teraz môžete
pomáhať
aj kartou

Platíte za NOTA BENE bez hotovosti

Mastercard® vám odteraz umožňuje platiť u predajcov NOTA BENE pohodlnejšie. Podporíte tak ľudí v sociálnej tiesni, ktorí riešia ťažkú životnú situáciu vlastnými silami. Predajcovia časopis získajú za 1,40 eura a ponúkajú ho za 2,80 eura.

[mastercard.sk/
nota-bene](https://mastercard.sk/nota-bene)

Spoločne dosiahnuť malé zmeny: **na nezaplatenie**

ZAČÍNAME V BRATISLAVE A PIEŠŤANOCH